

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÜÇ-ALTI YAŞ GRUBU ÇOCUKLARINDA DİN
EĞİTİMİ

136905

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Deniz ERKEN

Enstitü Ana Bilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Enstitü Bilim Dalı: DİN EĞİTİMİ

Bu tez 26 / 06 / 2003 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Suat CEBELİ

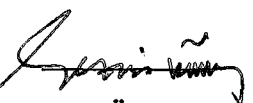
Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Abdulvahit
İMAMOĞLU

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Sezai
KÜÇÜK

Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

İnsanoğlu, doğumdan itibaren başlayan gelişim ve değişmelerle sürekli gelişen bir varlıktır. Bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve olgunluk olarak belirtilen bu hayat dönemlerinin her biri farklı özellikler taşır. Eğitimin amacı ise, değişen bu özellikleri ile beraber, insanın önce kendini keşfetmesini sağlamak, daha sonra da içinde yaşadığı toplumun değerlerini öğretmektir.

İnsanoğlunun gündeminden hiç düşmeyen din ise, günümüzde eğitimin konusu haline gelmiştir. Din Eğitimi Bilimi, farklı yaşlardaki bireylere dinin doğru ve etkin nasıl verileceği konusunu incelemekte ve araştırmaktadır.

Bizim çalışmamızda incelediğimiz dönem üç-altı yaş dönemidir. Üç ana bölümden meydana gelen tezin birinci bölümünde gelişimle ilgili temel kavramlar, gelişimin temel ilkeleri, gelişimin alanları ve gelişimin evreleri incelenmiştir.

İkinci bölümde okul öncesi dönemi kapsayan üç-altı yaş çocuğunun fiziksel-motor, dil, duygusal, sosyal, bilişsel ve ahlak gelişim özellikleri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise ikinci bölümde incelenen gelişim özelliklerine dayanarak verilmesi gereken din eğitimi incelenmiştir. Konu içerisinde bu dönem çocuklarının dini gelişim özelliklerine de yer verilmiştir.

Böyle bir konu seçmemde ve çalışmamda değerli görüş ve düşünceleriyle beni teşvik eden ve bana destek veren Sayın Hocam Prof. Dr. Suat CEBECİ Bey'e teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışma sırasında bana maddi ve manevi olarak yardımcı olan aileme teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	III
ÖZET	IV
SUMMARY	V
GİRİŞ	1
1. GELİŞİM VE ÖZELLİKLERİ	4
1.1. Kavramsal Çerçeve.....	4
1.1.1. Gelişme ve Büyüme.....	4
1.1.2. Olgunlaşma ve Öğrenme	4
1.2. Gelişimin Temel İlkeleri.....	6
1.3. Gelişimin Alanları.....	7
1.3.1.Fiziksel ve Motor Gelişim.....	8
1.3.2.Dil Gelişimi	8
1.3.3.Duygusal Gelişim	10
1.3.4.Sosyal Gelişim	10
1.3.5.Bilişsel Gelişim	11
1.3.6.Ahlak Gelişimi.....	11
1.4. Gelişimin Evreleri	12
2. ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ	15
2.1. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Fiziksel ve Motor Gelişimi	15
2.2. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Dil Gelişimi	19
2.3. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Duygusal Gelişimi	23
2.4. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimi.....	27
2.5. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Bilişsel Gelişimi	30
2.6. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Ahlak Gelişimi	35
3. ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİNE GÖRE DİN EĞİTİMİ	38
3.1.Üç-Altı Yaş Çocuğunun Fiziksel ve Motor Gelişim Özelliklerine Göre Din	

Eğitimi.....	38
3.2.Üç-Altı Yaş Çocuğunun Dil Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi	39
3.3.Üç-Altı Yaş Çocuğunun Duygusal Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi.....	43
3.4.Üç-Altı Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi	48
3.5.Üç-Altı Yaş Çocuğunun Bilişsel Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi	51
3.6.Üç-Altı Yaş Çocuğunun Ahlak Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi	60
SONUÇ VE ÖNERİLER	66
KAYNAKLAR	69
ÖZGEÇMİŞ	75

KISALTMALAR

- A.g.e.** : Adı geçen eser
A.Ü.İ.F. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A.Ü.E.F. : Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Çev. : Çeviren
D.E.Ü.İ.F. : Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
D.İ.B. : Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed. : Editör
İ.Ü.E.F. : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı
M.E.G.S.B. : Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı
M.Ü.İ.F.V. : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
T.D.V. : Türk Diyanet Vakfı
ss. : Sayfa sayısı
vb. : Ve benzeri

ÖZET

Çocuk, dünyaya geldiği andan itibaren çevresiyle girdiği etkileşim sonucunda fiziksel, motor, dil, sosyal, duygusal bakımdan hızlı bir gelişim içine girer. İlk altı yaş bu gelişimin en hızlı olduğu, kişiliğin temellerinin atıldığı, çocuğun her türlü öğrenmeye açık olduğu bir dönem olup, insan hayatındaki kritik dönemleri içerir. Gelişen ülke ve dünya şartlarına uyum sağlayabilen, kendi ayakları üzerinde durabilen, kendine güvenen, çevresine duyarlı, esnek ve orijinal düşünce yapısına sahip, yaratıcı bireyler yetiştirebilmek için okul öncesi dönemde eğitim oldukça önemlidir. En yoğun öğrenme bu dönemde gerçekleşir.

Okul öncesi dönem, çocuğun din duygusu gelişiminin ve dini konulara merakının en yoğun olduğu dönemdir. Her çocuk fiziksel, motor, dil, duygusal, bilişsel, sosyal gelişim yönlerinde olduğu gibi dini ve ahlaki yönden de belirli gelişim aşamalarından geçmektedir. Çocuk okul öncesi dönemde aldığı din eğitimi ile kendine özgüveni olan, Allah ile barışık, toplum ile uyumlu bir birey haline gelir. Üç – altı yaşlarındaki çocukların tüm gelişim alanlarında olduğu gibi din gelişimini destekleyici bir eğitime ihtiyaç vardır. Bu amaçla çocuğun fiziksel, motor, dil, duygusal, sosyal, bilişsel ve ahlak gelişimine bağlı olarak nasıl bir din eğitimi verilebileceğini ortaya koymak amacıyla bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Çocuk doğuştan inanma duygusuna sahiptir. Diğer duyu çeşitlerinde olduğu gibi din duygusunun da tatmin edilmesi ve eğitilmesi gerekir. Eğitim yapılırken doğuştan gelen bu duygunun şekillenmesine yönelik amaçlar göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle üç-altı yaş çocuğunun din ve ahlak eğitiminde kullanılacak gelişimine uygun materyaller geliştirilmelidir. Çocuğun eğitiminde rol alan büyükler nasıl bir din eğitimi verecekleri konusunda eğitilmelidirler.

SUMMARY

Religious Education Of Between The Ages Of Three-Six

Keywords: Pre-School Child, Development, Development Features, Religious Education,

A child starts to develop socially, emotionally, linguistically and physically as a result of the interaction with his environment from the beginning of his life. The first six years are critical for the child, since it is the fastest period in terms of development his character is shaped in this period, and he is open to learn everything. Pre-school education is very important for children to adapt the developments in technology and the world becoming a global village, to have self – confidence, sensitivity, flexibility creativity. The most intensive learning takes place in this period.

Pre-school period is the children's most curious period about religious issues. As developing socially emotionally linguistically and physically, they also develop morally and start having religious feelings. With the pre- school religious training, children become self- confident, having a connection with the God and being an adaptable individual. Religious training is necessary just like the other areas between the ages of three-six .This study has aimed at finding the ways how this religious training can be given in relation to the developments in the other areas mentioned above .

The child has faith innately. Thus, it is necessary to satisfy this need and train the children as we do in other needs. In education, the requirements of these innate needs have to be considered. Therefore, there need to be materials that can be used in moral and religious training suitable for the developments of three – six year old children. Parents or pre-school teachers need to be taught how to provide appropriate religious education.

GİRİŞ

Eğitim doğumla başlar ve yaşam boyu devam eder. Bu uzun sũrecin belki de en ˆnemli evresini insan beyninin ve sinir sisteminin en hızlı geliştiği ilk altı yaş dˆnemi oluşturur. En yoğun ˆđrenme bu dˆnemde gˆrũlũr. Yapılan araştırmalar, okul ˆncesi dˆnemde kazanılan tecrũbelerin, bireyin sağlıklı bir kişilik yapısı oluşturmasında, yeteneklerini en verimli şekilde geliştirebilmesinde, inanç ve değer yargılarının şekillenmesinde ve toplumda sorumluluk sahibi olabilmesinde etkili olduğunu gˆstermiřtir. İnsan hayatı boyunca ˆđreneceđi şeylerin ˆçte ikisini ˆç-altı yaşlarında ˆđrendiđi araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu nedenle okul ˆncesi dˆnemde ˆocuđun zihinsel, duygusal, sosyal, motor ve ahlaki gelişimi için onu destekleyici, uyarıcı ve eğitici bir evre son derece ˆnemlidir.

Okul ˆncesi dˆnem, ˆocuđun din duygusunun gelişiminin ve dini konulara merakının en yoğun olduğu evredir. Bu dˆnemde ˆocuđun aldığı din eğitimi onun ileriki yaşlarda sahip olacağı dindarlığın şeklini belirler. ocuk okul ˆncesi dˆnemde aldığı din ve ahlak eğitimiyle kendisine ˆzgũveni olan, Allah ile barışık, toplum ile uyumlu bir birey haline gelir. Kendine gũveni olan, kendi ayakları ˆzerinde durabilen, orijinal dũřũnce yapısına sahip yaratıcı bireyler yetiştirmek için okul ˆncesi dˆnemdeki eğitime ˆnem vermek gerekmektedir.

Okul ˆncesinde eğitim, ailede veya kurumlarda verilmektedir. Çocuklar ailelerinden din eğitimi almaktadır. Çocukların din eğitiminde gˆrũlen uygulama yanlışlıkları ˆzellikle aile içerisinde olmaktadır. Aileler, ˆocukların psikolojisini ve gelişim ˆzelliklerini gˆz ardı ederek, kendi istekleri doğrultusunda ˆocuklardan yetişkin davranışlarının aynısını gˆrmek istemektedirler. Tũm gelişim alanlarında gˆzlenen bu beklenti, ˆzellikle dini gelişim yˆnũnden daha da belirginleşmektedir. Anne ve babalar, ˆocuklardan somut davranışlar beklemektedirler. Mesela, anne-baba ˆocuktaki dini gelişimin gˆstergesi olarak ˆocuđun birkaç sureyi ezberlemesi, Kur'an-ı Kerim'i yũzũnden okuması gibi somut davranışlar gˆrmek istemektedirler. Ebeveynler açısından din eğitiminde amaç, birkaç sure ve duanın ˆđretimi haline gelmiştir. Halbuki din eğitiminde amaç ˆocuđun gelişim evrelerine uygun bir eğitim vermektir.

Çocuk gelişimi ve eğitiminde, özellikle din eğitiminde uygulama yapılırken dikkat edilmesi gereken nokta çocuğa ne çok erken yaşta ve seviyesine uygun olmayan eğitim vermek ne de ilgisinin en fazla olduğu yaşlardan ilgi alanından çıktığı daha ileriki yaşlara kadar eğitimi ertelemektir. Dini anlayışın gelişimde okul öncesi dönem, çocuğun ilgisinin en yoğun olduğu bir evre olduğu için, okul öncesi dönemde çocuğun gelişimine paralel olarak din eğitimi verilmelidir.

Okul öncesi dönemde din eğitimine yönelik belirlenen bu olumsuz uygulamaların ortadan kaldırılması amacıyla, okul öncesi dönem olan “Üç-Altı Yaş Grubu Çocuklarında Din Eğitimi” konusu tez başlığı konusu olarak belirlenmiştir.

Araştırmada gelişimle ilgili temel kavramlar, gelişimin temel ilkeleri, gelişimin alanları ve gelişimin evreleri incelendikten sonra üç-altı yaş çocuklarının fiziksel ve motor, dil, duygusal, sosyal, bilişsel ve ahlak gelişimi ve bu gelişim özelliklerine bağlı olarak nasıl bir din eğitimi almaları gerektiği ortaya konulmuştur.

Belirlenen bu tez konusuyla ilgili bilgilerin elde edilmesi için ilgili literatür taraması yapılmıştır. Din Eğitimi bilim dalının ülkemizde kısa bir geçmişi olması sebebiyle bu alanda yapılan incelemeler oldukça azdır. Ancak son yıllarda bu konuda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Dolayısıyla Din Eğitimi ile ilgili konularda ortaya konulacak görüşlerin diğer bilim dallarında yapılan araştırmalara dayandırılması gerekir. Bu nedenle üç-altı yaş çocuklarının gelişim özelliklerini ortaya koyarak çalışmamızın temelini oluşturmaya gayret ettik. Araştırmanın kaynaklarını eğitim psikolojisi, gelişim psikolojisi, çocuk gelişimi gibi konusu insan olan eserlerden temin etmeye çalıştık. Özellikle Münire Erden, Yasemin Akman’ın “Eğitim Psikolojisi”, Ziya Selçuk’un “Gelişme ve Öğrenme”, Prof.Ayla Oktay’ın “Ana - Baba Okulu”, “Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem”, Prof. Dr. Haluk Yavuzer’in “Çocuk Psikolojisi”, “Çocuğunuzun İlk 6 Yılı”, Arthur Jersild’in “Çocuk Psikolojisi”, Güler Fişek, Serap Yıldırım’ın “Çocuk Gelişimi” eserlerinden büyük ölçüde istifade edilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde daha çok din eğitimi ile ilgili olarak yayınlanan eserlerden istifade edilmiştir. En çok istifade edilen kaynaklar arasında Prof. Dr. Kerim Yavuz'un "Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi", "Çocuk ve Din", Prof. Dr. Halis Ayhan'ın "Din Eğitimi ve Öğretimi", Prof. Dr. Mualla Selçuk'un "Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler", Prof. Dr. Beyza Bilgin'in "İslam ve Çocuk" ve yayınlanmış çeşitli makaleleri yer almaktadır.

1.GELİŞİM VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Gelişme ve Büyüme

“Gelişme” ve “Büyüme” kavramları arasında yakınlık varsa da bunlar birbirinden farklı kavramlardır[Baymur, 1994:49]. Gelişme büyümeğe göre daha kapsamlı olup büyümeğe de içine almaktadır. Büyüme, uzunluk ve ağırlık gibi fiziki olarak meydana gelen artış anlamında kullanılmaktadır[Pearce, 41997:31]. Çocuk sadece fiziksel olarak büyümeğe kalmaz, beyinde, iç organlarının yapı ve büyüklüğünde de değişimler meydana gelir. Beynin gelişimi sonucu çocukta giderek artan bir öğrenme, anımsama, muhakeme etme yeteneği oluşur[Yavuzer, 2000:29]. Uygun bir beslenme ve kötü etkilerden korunma yoluyla büyüme olgunluğa doğru sağlıklı bir şekilde ilerler[Jersild, 1976:11].

Gelişme çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir. Değişikliklerin niceliği yanında niteliğini de içine alır. Örneğin; yeni bir beceri veya yetenek kazanılmasını “gelişme” olarak ifade ederiz. İskelette kemikler büyürken aynı zamanda terkipleri değişir ve daha sertleşir. Beyin hücrelerinin sayısı bellidir, değişmez. Fakat bunlar hem büyür hem de kimyasal değişiklikler geçirerek gelişir. Gelişme, bilimsel ve geniş anlamda organizmada döllenmeden hayatın sonuna kadar meydana gelen ve belirli bir yöne doğru olan tedrici ve sürekli değişikliklerdir. Bu açıklamaya göre, orta yaşlılıktan ihtiyarlığa doğru meydana gelen kuvvetten ve iktidardan düşme şeklinde ortaya çıkan değişiklikleri de içine alır. Ancak günlük dilde gelişme sözünden hayatın başlangıcından yetişkinliğe doğru fiziksel ve psikolojik güç ve yeteneklerin artması şeklinde olan değişiklikler anlaşılmaktadır[Baymur, 1994:50].

1.1.2.Olgunlaşma ve Öğrenme

Bireyin gelişmesi kısmen olgunlaşma, kısmen de öğrenme yoluyla gerçekleşir. Eyleme geçmek için gereken yeni görev ve yetenekler büyümeğe sağlanır, olgunlaşma

süreciyle de yerleşir. “Büyüme” ve “olgunlaşma” terimleri zaman zaman birbiri yerine kullanılır[Jersild, 1976:11]. Olgunlaşma, organizmanın fizyolojik olarak bir davranışı, bir işi yapabilecek hale gelmesidir[Selçuk, 2001:16]. Bu süreç, hem büyümeyle ortaya çıkan yapı değişikliklerini hem de ileriki başarıların temel çalışmaları olan gelişme araştırmalarını içine alır.

Yürüme buna bir örnektir: Bir yaşına doğru bazı çocuklar yürümeyi hemen hemen birkaç gün içinde öğrenirler. Bu hem büyümenin hem de olgunlaşmanın eseridir. Büyüme, gerekli kemik, kas, sinir yapılarını sağlar. Gerçekte yürüme birkaç gün içerisinde ortaya çıkmaz. Çocuğun yeni yeni ortaya çıkan yeteneklerini geliştirmek için kullandığı ve alıştırmalar yaptığı gelişimin ilk aşamalarında yürümenin temelleri atılmıştır. Yürümeden çok aylar önce çocuk başını dik tutma yeteneğini kazandığı an yürümenin ilk adımlarından biri atılmış olur.

Olgunlaşma dil ve zihin gelişiminde de önemli rol oynamakta, çocuğun toplumsal ve duygusal davranışının kapsamını ve niteliğini de belirlemektedir. Mesela, dil gelişimi için çocuğun çevresinden teşvik görmesi gerekir. Ancak bu teşvike vereceği tepki onun olgunlaşma hızına bağlıdır. Fazla teşvik altı aylık normal bir çocuğun altı yaşında normal bir çocuk gibi konuşmasını sağlayamaz. Aynı şekilde çocuğun bir düşünce aşamasından bir üst aşamaya yükselmesi içinde çevresinden yardım görmesi gerekir. Bu yardımlar sağlandıktan sonra çocuğun dört yada altı yaşındaki bir çocuk gibi düşünmesini sağlamak mümkün değildir[Jersild, 1976:12].

Öğrenme en genel anlamda kazanılmış davranış biçimidir. Bu davranış doğal ve doğuştan gelen davranıştan farklıdır. Öğrenme olgunluk düzeyine bağlı olarak nitelik ve yapı kazanır. İki yaşında paten kayabilen ikizler, altı yaşında (bacaklarının bedene nispetle daha uzun olmasından dolayı ağırlık merkezinin değişmesi sebebiyle) paten üzerinde durmayı bile becerememişler. Bu nedenle belli bir olgunluk düzeyinde öğrenilen bazı davranışları sonradan yeniden öğrenmek yada ileri bir olgunluk düzeyindeki gelişim modeline göre yeniden ayarlamak gerekmektedir[a.g.e, s:12-13].

1.2.Gelişimin Temel İlkeleri

a.Gelişim yordanabilir bir sıra izler bu ilkeye gelişimin sırası ilkesi de denmektedir. Bu ilkeye göre bedensel ve motor gelişim sırasında yapısal ve işlevsel özellikler belli bir sırayla ortaya çıkarlar.

-Gelişim baştan ayağa doğru olur. Doğum öncesinde, bebeğin ilk önce başı daha sonra başa yakın bölgelerden sırasıyla ayaklara doğru bir gelişme ortaya çıkar. Doğumdan sonra da ilk önce baş, daha sonra gövde, en sonra da bacak ve ayak kaslarının kontrolü ortaya çıkar.

-Gelişim bedenin iç kısımlarından başa doğru, merkez bölgelerden uzaktaki organlar yönünde oluşur. Örneğin; ilk önce omuzlar, daha sonra kollar, en sonra da eller gelişir, ellerin kontrolü parmakların kontrolünden önce ortaya çıkar.

-Gelişim genelden özele doğrudur. Bebek önce büyük kaslarını, daha sonra küçük kaslarını kontrol eder[Erden-Akman, 1997:31].

b-Gelişim devamlı bir süreçtir. Gelişim durmaksızın ilerleyen ve belirli dönemler içinde bazen hızlı bazen yavaş oluşan bir süreçtir. Örneğin; 0-2 yaşlarında ve ergenlik döneminde çok hızlı bir fiziksel gelişim varken diğer dönemlerde aynı hızda fiziksel gelişme görülmez. Gelişme doğumdan ölüme kadar öğrenme, yaşantı ve olgunlaşma sonucu devam eder. Belli aşamalara ayrılmış ve her biri önceki aşamaların birikimlerine dayalı olarak ortaya çıkan bir süreç içinde gerçekleşir.

c.Gelişim alanları etkileşim içerisindedirler. Gelişim fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal alanlarda bir bütün olarak ilerler. Yani çocuğun bir alandaki gelişimi diğer alanlardaki gelişimiyle ilişkilidir. Örneğin; çocuğun fiziksel gelişimi onun hareket gelişimi ile yakından ilgilidir. Kasların normal gelişimi hareket gelişimini kolaylaştırır. Hareket gelişimi ise sosyal gelişimle ilgilidir. Çünkü, rahat hareket edebilen çocuk insanlarla daha sık ilişkiye girer. Dolayısıyla sosyal gelişimi hızlanır. Sosyal

etkileşimlere girdiğinde ise zihinsel gelişimi hızlanır. Sonuç olarak, bir alandaki gelişim diğer alandaki gelişimle etkileşerek çocuğun genel gelişimine katkıda bulunur.

d.Gelişimde ilk yıllar önemlidir. Doğum öncesi dönemdeki bebek çok hızlı bir gelişim içerisindedir. Her ay yaklaşık 5 cm. büyür. Bu hızlı gelişme, doğum sonrası ilk aylarda ve yıllarda da sürer. Çocuklar zihin gelişiminin üçte ikisini, sinir gelişiminin yaklaşık beşte dördünü ilk beş yıl içinde tamamlar.aynı şekilde temel kişilik özellikleri de ilk beş yıl içerisinde oluşur.hayatın ilk aylarında ve yıllarında gelişimin çok hızlı bir seyir göstermesi, bu dönemin önemini artırmaktadır[Selçuk, 2001:120].

e.Gelişimde bireysel ayrılıklar vardır. Her birey kendine özgü bir gelişim gösterir. Çünkü bireylerin doğuştan getirdikleri özelliklerle, çevreden aldıkları etkiler farklıdır. Biyolojik olarak sadece tek yumurta ikizlerinin genetik potansiyelleri birbirine denktir. Buna bağlı olarak da gelişim özelliklerinin tamamı açısından birbirlerine benzemeleri beklenebilir. Ancak tek yumurta ikizlerinde tümüyle birbirleriyle aynı yaşantıyı geçirmeleri mümkün olmadığından, gelişim özellikleri de birbirlerinin tıpatıp aynısı değildir.

Bu ilke doğrultusunda her birey değişik ve tektir. Gelişim boyunca ilk önce emeklemek -sonra yürümek, önce sesler çıkarmak- birkaç anlamlı sözcük kullanmak- cümle kurmak... gibi aynı sırayı izleyen benzer süreçlerden geçilse de kalıtsal özellikler ve çevresel koşullar sebebiyle hiçbir birey bir diğerine tam olarak benzemez[Erden-Akman, 1997:31].

1.3. Gelişimin Alanları

Gelişimin alanlarını Gelişim Psikolojisi ve Eğitim Psikolojisi kaynaklarını esas alarak (fiziksel ve motor, dil, duygusal, sosyal, bilişsel, ahlak) altı bölüme ayırdık.

1.3.1. Fiziksel ve Motor Gelişim

Çocuğun gelişimini bir bütün olarak kavrayabilmek için fiziksel gelişimini de bilmek gerekir. Çünkü fiziksel gelişim, çocuğun davranışlarını hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkiler. Doğrudan etkiler, çünkü fiziksel gelişim çocuğun neler yapabileceğini belirler. Örneğin; yaşlarına göre sağlıklı gelişme gösteren çocuklar, oyun ve spor faaliyetlerinde akranlarıyla eşit koşullarda yarışır. İyi gelişmemiş çocuk ise, elverişsiz durumu nedeniyle geri kalır. Fiziksel gelişme, davranışı dolaylı olarak etkiler. Çünkü, çocuğun kendine ve diğerlerine karşı tutumu bedensel gelişiminin etkisi altındadır. Örneğin; şişman bir çocuk kısa sürede kendisinden ince olanlara ayak uyduramadığını fark eder. Bu da çoğunlukla yetersizlik duygusuna yol açar.

Çocuklarda fiziksel gelişim, düzenli bir hızla değil, bazen hızlı bazen yavaş bir seyir takip eder. Doğum öncesi ve doğum sonrasının ilk altı ayında büyüme hızı yüksektir. Yaşamın birinci yılının sonunda büyüme yavaşlar ve ergenliğe kadar süren düzenli fakat yavaş bir gelişim izler[Yavuzer, 2000:45].

Hareket anlamına gelen motor gelişimde belirgin aşamalar vardır. Örneğin; bebek tek başına oturmadan önce başını kaldırmayı, emeklemeden ve yürümeden önce de oturmayı öğrenir. Bu gelişim biçimi her çocuk için geçerlidir. Motor gelişimi baştan ayağa, merkezden dışa, bütünden özele doğru gerçekleşir[a.g.e, s:45].

1.3.2. Dil Gelişimi

Dil bir anlatım ve çevreye uyum aracıdır. İnsanların birbirlerine bilgi, düşünce ve eğilimlerini aktarabilmelerini mümkün kılar. Dil aynı zamanda fikirleri düzenleyebilme ve duyguları ifade edebilme imkanı sağlar. Dil gelişimi hem olgunlaşmaya hem de öğrenmeye bağlıdır. Çocuk zamanla ihtiyacı olan sözcükleri kullanmasını öğrenir. Çocuk derdini anlatmak isteyip de uygun sözcük bulamazsa hayal kırıklığına uğrar. Çevresiyle iletişimi zayıflar. Sözcük dağarcığının zenginliği, çocuğun sosyal ve duygusal gelişiminde önemli faktördür[Altıok, 1971:121].

Dil yeteneğinin gelişimi de diğer gelişim alanlarında olduğu gibi, düzenli bir sıra izler. Çocuklar üzerinde yapılan dil gelişimi araştırmaları, konuşmanın ilk öğrenildiği dönemlerde hemen bütün dünya çocuklarının temelde aynı gramer kurallarını kullandıkları görülmüştür[Yavuzer, 2000:46].

Psikologlar dilin kazanılmasıyla ilgili üç ayrı görüş ortaya koymuşlardır. Bunlar davranışçı, sosyal öğrenmeci ve psiko-linguistik kuramlardır.

Davranışçı kuram, dilin öğrenilmesini, pekiştirme sonucu belirli davranışların ortaya çıkması şeklinde açıklamaktadır. Bu görüşe göre, bebekler sesleri tekrar ederken gündelik dildeki kelimelere benzer sesler çıkardıklarında çevresi tarafından pekiştirilen sesleri daha sık kullanır ve dil gelişir.

Sosyal kurama göre dil, ana-babanın model olması, çocuğun taklit etmesi, ana-babanın pekiştirmesi ve düzeltici geribildirim vermesi suretiyle kazanılmaktadır.

Psiko-linguistik kuramına göre ise, davranışçı ve sosyal öğrenmeci kavramlar, dilin kazanılmasını genel olarak açıklamakla beraber bu konuda yeterli değildir. Farklı kültürlerde yetişen çocukların benzer sesler çıkarması, aynı evde yetişen çocukların farklı zamanlarda konuşmaya başlaması gibi nedenler dil gelişiminde daha başka açıklamaları gerektirdiğini göstermektedir.

Bu kurama göre tüm insanlar genetik olarak dil öğrenmeye programlanmış bir şekilde dünyaya gelir. Davranışçı ve sosyal öğrenmeci yaklaşımlarda önemli olan çevre, çocuğun dili öğrenip öğrenmeyeceği değil, hangi dili öğreneceğini belirler. Tüm çocuklar olgunlaşmaya bağlı olarak belirli aşamalardan geçerek konuşmayı öğrenirler[Selçuk, 2001:105].

1.3.3. Duygusal Gelişim

Davranışlar ve düşünceler üzerinde etkili olan ve içinde az yada çok haz ve elem unsuru olan ruhi olaylara duygu denir. Haz ve elem, organizmayı ters yönde etkiler. Haz veren bir duygu genel olarak düşünceyi ve faaliyeti çabuklaştırırken, elem veren bir duygu ise ağırlaştırır. Böylelikle duygu, düşünce ve hareket arasında kesintisiz bir art arda geliş ve iç içe bir oluş vardır[Baymur, 1994:73].

Çocuklara heyecanları konusunda yapılan çalışmalar, onlardaki duygusal gelişimin hem olgunlaşma, hem de öğrenme sonucu oluştuğunu, bunlardan hiçbirinin tek başına yeterli olmadığını ortaya koymuştur.

Olgunlaşma süreci içinde zihinsel gelişim, bir uyarana uzun süre bağlı kalma, bir obje üzerindeki duygusal gerginliği uzun süre yoğunlaştırabilme yeteneği kazandırır. Hayal gücü, hatırlama, unutma gibi zihinsel işlevlerin gelişimini duygusal tepkileri etkiler.

İç salgı bezlerindeki gelişim, duygusal davranışın olgunlaşmasının temelini oluşturur. Adrenal bezi heyecanlarda etkin bir rol oynar. Bu bezdeki gelişimin ilk 5 yılda 11-16 yaşları arasında hızlı olduğu görülür.Çocukluk döneminde öğrenme, duygusal gelişim yüzlerinin oluşumunda etkin bir rol oynar. Bu öğrenme biçimleri, deneme-yanılma, taklit, özdeşleşme yada koşullama yoluyla gerçekleşir[Yavuzer, 2000:47].

1.3.4. Sosyal Gelişim

İnsanın sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi, içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevreye uyum sağlamasına bağlıdır. Bu nedenle sosyal gelişim ve buna bağlı olarak sosyalleşme kavramı büyük önem taşımaktadır. Sosyalleşme yada toplumsallaşma, kişinin belirli bir toplumun davranış kalıplarını kişiliğine mal ederek o topluma ait bir kişi durumuna gelmesidir.

Sosyal gelişimin başlangıcı bebekliğin ilk günlerine kadar gitmektedir. Bir bebeğin annesine olan bağımlılığı onun sosyal ilişkilerinin başlangıcıdır. Ama bebeğine sevgi göstererek, dokunarak olumlu bir sosyal gelişimin tohumlarını atmaktadır. Çocuk , yürümeye ve konuşmaya başladığında sosyal çevresi genişlemektedir; özellikle oyun vasıtasıyla yakın çevresindeki yetişkin ve çocuklarla yoğun etkileşime girmektedir. Bu esnada olumlu ve olumsuz olmak üzere birçok davranış örnekleriyle karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda, yardımseverlik, işbirliği ve saldırganlık davranışları en önemli kavramlar haline gelmektedir. Çocuğun bunlardan hangisini benimseyeceği içinde yaşadığı çevrede karşılaştığı modellere bağlıdır[Selçuk, 2001:55].

1.3.5. Bilişsel Gelişim

Çocuğun gelişiminde, bilişsel gelişimin önemli bir yeri vardır. Organizmanın yapısı itibariyle bireyin bir zihinsel kapasitesi vardır.Zihin, beyin ile ilgili sinirlerin fonksiyonudur. Zihnin değişme ve kendini yenileme gücüne de zeka denir. Birde bireyin dış zekası vardır. Bebek duyu ve hareket süreçleriyle dış dünyayı algılar ve tecrübeler edinir. Bu tecrübeler sırasında birey çevresiyle etkileşerek kendi dışındaki bilgileri anlama yeteneğini ve bilme yöntemini geliştirir. Buna bilişim gelişimi ya da bilişsel gelişim denir[Ülgen – Fıdan, 1989: 62].

1.3.6. Ahlak Gelişimi

Ahlak, iyi ve doğru davranışlar bütünü olup insanların uymakla sorumlu oldukları davranışlar ve kurallardır. Hangi davranışın iyi olup olmadığı konusunda kişiden kişiye, toplumdan topluma değişen yargılar vardır. Herkesin kendine göre değişen bir ahlak anlayışı olduğu gibi, ahlaklı davranış anlayışı tarihin çeşitli dönemlerinde değişmiştir. Ahlakla ilgili genel bir anlaşmanın, iyi ve kötünün ne olduğu konusunda herkesin ortak olduğu bir temelin olmadığına işaret edilmesine karşılık ahlak ilkelerinin değişmeyen mutlak değerler olduğu görüşü de savunulmaktadır.

Ahlak ilkeleri adalet ve eşitlik ile çelişmeyen, adil olan insanların üzerinde ortak olarak birleşebilecekleri genel soyut ilkelerdir. Ahlak kuralları adalet ve eşitliğe dayalı olan kurallardır. İnsanlar arasında ahlaki değerlendirmeler ve ahlaki seviye bakımından farklar olmakla beraber bütün insanların birleşebilecekleri adalet ilkelerine dayalı ortak değerler de vardır[Kulaksızoğlu, 1998:86-87].

Ahlaki gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olup çocuğun toplumsallaşma süreci içinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesiyle ilgilidir. Ahlaki gelişim ile birlikte kişinin toplumun kuralları ve gelenekleri çerçevesinde kendisini denetleyebilmesi beklenir. Kişi, toplumsal kurallara uygun bir şekilde kendisini denetleyebiliyorsa içten denetimli, çevresindeki kişilerin etkisiyle karar veriyorsa dıştan denetimli bir ahlaki gelişim göstermektedir[Selçuk, 1994:85].

1.4. Gelişimin Evreleri

Doğumdan ölüme kadar süren insan hayatı, bir bütün olmakla beraber, biri diğerinden farklı evreler vardır. Bu gelişme dönemlerini kesin olarak birbirinden ayırmak güçtür. Bir önceki dönemin özellikleri, belli bir süre, sonraki dönemlerde de sürer. Başka bir deyişle bir dönemde ortaya çıkan özellikler bir sonraki dönemin özelliklerine eklenmekle kalmaz, kazanılan davranışlar yeni davranışlarla yoğrularak kişiliğe sindirilir. Bir dönemdeki olumsuz gelişme ve sapmalar sonraki dönemdeki gelişmeleri olumsuz etkileyebilir. Bu dönemlerin birinden diğerine geçişte belirleyici faktör yalnızca beden gelişimi değildir. Bireyin yaşadığı fiziki çevre, sosyal, ekonomik, kültürel koşulların da etkisi vardır. Ancak her dönem kendine özgü bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal özellikleri taşır. Bireysel ayrıcalıklarla birlikte bu ortak özelliklerin bilinmesi bireyin eğitiminde izlenecek yolu belirler[Yürükoğlu, 1998:27].

Bireyin gelişimini, gelişim çağlarına göre ayırmak, onun daha iyi tanınmasını sağlar. Birey hakkında isabetli kararlar verebilmek için onun hakkında bilgilere ihtiyaç duyulur. Yeni doğan bebekte biçimlenmiş bir din kavramı yoktur[Selçuk, 1991:25-26].

Acaba hangi aşamalardan geçerek dini hayatı kazanır? Çocuğun dini hayatının gelişim aşamaları nelerdir? Dini duyguların kaynağı nedir? Bu noktalar çocuğun dini gelişiminin bilinmesiyle aydınlanabilir. Her yaş döneminin kendine özgü ihtiyaçları, sorunları, hassas yönleri vardır. İşte bunlar bilinirse her bakımdan sağlıklı nesiller yetişir.

En basit dönem sıralaması yaşa göre yapılandır. Yaşa göre sınıflandırılan gelişim dönemlerine farklı farklı isimler verilir. Gelişim dönemlerini kapsayan yaş dilimlerinin başlangıç ve bitişleri için birkaç yıl farklılık gösteren sınıflamalar yapılmakla beraber, sıralamaları değişmemektedir.

Yakın zamana kadar çocuk gelişimiyle ilgili yapılan çalışmalara, çocuğun doğumuyla birlikte başlarken son zamanlarda doğum öncesi dönemle başlamaktadır.

Doğum Öncesi Dönem

- 1-Ovum Evresi:Döllenme anından ikinci haftanın sonuna kadar
- 2-Embriyo Evresi:Üçüncü haftadan sekizinci haftanın sonuna kadar
- 3-Fetüs Evresi:Üçüncü aydan doğuma kadar olan dönem.

Doğum Sonrası Dönem

- 1-Yeni Doğan Bebek:0-4 hafta
- 2-Bebeklik:4 hafta-2 yıl
- 3-İlk Çocukluk:2-6 yıl
- 4-Son Çocukluk:6-11 yıl (kızlarda); 6-13 yıl (erkeklerde)
- 5-Ergenlik:11-20 yıl (kızlarda); 13-20 yıl (erkeklerde) [Yavuzer, 2000:31]

Kur'an-ı Kerim'de çocuğun doğum öncesi gelişim evrelerine dikkat çekmektedir. "Sonra onu nutfeye halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi asılıp tutunan bir pıhtıya çevirdik, o pıhtıyı bir çığnemlik et yaptık, bir çığnemlik etten kemikler yarattık,

kemiklere et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli olan Allah ne uludur.” [Mü’minün, 14-15]

Batılı bilim adamları vücut gelişiminin başlıca safhalarını dikkate alarak bunları karşılayan devirleri şu şekilde gruplandırmaktadır:

	Erkek çocuklarda	Kız çocuklarda
Birinci çocukluk	0-7	0-6,7
İkinci çocukluk	7-12	6,7-10
İlk erginlik	12-15	10-13
Ergenlik çağı	15-16	13-14

Ancak her dönem cinsiyet, iklim, kalıtım, çevre gibi çeşitli nedenlerden dolayı değişebilir[Gövs, 1998:71].

Bu çalışmada ilk çocukluk dönemi olan üç-altı yaş çocuklarının gelişim özellikleri ve buna bağlı olarak din eğitimi esas alınmıştır.

2 . ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

2.1. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Fiziksel ve Motor Gelişimi

Boy ve Ağırlık:

Doğumdan sonraki ilk yıllarda bebek çok hızlı bir büyüme içerisinde. İki yaşından sonra büyüme hızı yavaşlamaktadır. 1-2 yaş arasında boy uzaması ortalama olarak yılda 12 cm, 2-3 yaş arasında ise 8 cm civarındadır. Üç-altı yaş döneminde de yıllık ortalama boy uzaması 6-8 cm arasındadır. Dört yaşına gelen bir çocuk doğumdaki boyunun yaklaşık olarak iki misline ulaşmıştır. Dört yaşından sonra boy uzamasında bir yavaşlama görülmektedir. Bu yavaşlama ergenlik çağına kadar sürmektedir. Boy büyümesi ve ağırlık artması kızlarda erkeklerden daha önce başlamakta ve daha önce bitmektedir.

Kemik Gelişimi :

Kız çocuklar kemik gelişimi bakımından erkek çocuklardan bir yıl ilerdedir. Üç-altı yaşlarında kemikler tam olarak sertleşmemiştir. Bu nedenle düşmeleri halinde kırılma görülmez. Kemiklerin sertleşmemiş olmasının zararları da vardır; yanlış duruş ve travma durumlarında kemiklerin biçimi kolaylıkla bozulabilmektedir.

Dişler:

Genellikle üç yaşına kadar bütün süt dişler çıkmıştır. Bu süt dişleri, altı yaşına kadar, çocukların besinleri çiğneme ve sindirmelerine yardımcı olmaktadır. Çocuklar altı yaşına ulaştıklarında süt dişleri düşmekte ve yerini kalıcı dişler çıkmaktadır[Selçuk, 2001:32].

Motor Gelişimi:

Üç yaş çocuğunda büyük kaslar oldukça gelişmiştir, çok rahat hareket edebilir. Gövdesine ve kaslarına daha çok hakim olacağı için, giyinirken, oynarken daha ufak yaşlarda gösterdiği huysuzlukları artık bir yana bırakmıştır[Dodson, 1994:114].

Üç yaşındaki çocuğun hareketleri artık daha düzenli, daha kararlıdır. Tırmanmak, inip çıkmak, üç tekerlekli bisiklete binmek bu yaşlarda görülen en önemli faaliyettir. Bu yaştaki çocuklar her türlü inşa faaliyetlerinden hoşlanırlar. Farklı boyutlardaki küpler, tahtalar, sandalyeler vs. en değerli oyun araçlarıdır[Razon, 1984:8].

Üç yaşındaki çocuk parmak ucunda yürümeyi başardığı gibi, normal yürümede adımları uygun ve iki yaşa oranla uzundur. Geri geri yürümeyi de kolaylıkla becerir. Ani dönüş ve duruşları başarabildiğinden koşmada başarısı da artar. Merdiven tırmanma becerisinde de ilerleme görülür. Artık çocuk ayak değiştirerek ve yardım ile birkaç basamağı çıkabilir[Yavuzer, 2000:94].

Üç yaşındaki çocuğa eğer anne veya çocuğa bakan yetişkin uygun fırsatlar yaratabilmişse, kendi yemeğini kendisi yeme konusunda da zaman zaman yetişkin desteğine ihtiyaç olsa da bir hayli başarılıdır[Pearce, 1997:116]. Eskiden su içmek için bardağı iki elle tutan çocuk. Artık bardağı tek eliyle kaldırabilmekte, bardağı kulpundan tutabilmektedir[Tür, 1996:10].

Üç yaş çocuğunun ince motor gelişimi şöyledir: Küpleri üst üste koymada ustalaşmıştır. İpliğe büyük tahta boncuklar dizebilir. Kağıdı yandan katlayabilir. Makas kullanabilir. Kalem, daha sık kullandığı eli ile ustaca kullanabilir. Çizgi çizme işinde başarılıdır. Karalamalar yerine, bir alanı çevreleyen şekiller çizmeye başlar. Normal olarak bir adam resmi yapamaz. Üç yaş çocuğu çok tipik olarak adam resmini bir kafa olarak çizer. Zira bu yaştaki çocuğa en önemli görülen kısım kafadır. Gözler, ağız burun genellikle yüze yerleştirilir. Suluboya, kil ve öteki yoğurma maddeleriyle çeşitli etkinliklerde bulunur. Kalın bir boya fırçasıyla resim yapmaktan çok hoşlanır[Yavuzer, 1992:39].

Dört yaş çocuğu motor gelişimi açısından üç yaşındakine göre daha iyi bir duruma gelmiştir. İskelet kasları ve diğer kasları yavaş yavaş bağımsız bir hale geldiği için hareketlerini yardımsız yapabilir. Rahatça yürür, koşar, zıplar, merdivenleri yardımsız ve ayak değiştirerek tırmanır, yardım edilirse uzun bir merdivenden ayak değiştirerek inebilir.

Dört yaş çocuğuna ayaklarını bitştirerek zıplama, bir ayağından ötekine sıçrayarak geçme, ip atlama, düz durma, içi su ile dolu bir kabı taşıma ve top atıp tutma öğretilir. Ayrıca öğretilirse bu yaşta basit müzik aletlerini çalmayı da başarabilir[Yavuzer, 2000:92].

Dört yaşında çocuk parmakları kullanmada bir hayli ustalaşmıştır. Kalem, fırça ve makası başarılı bir şekilde tutup kullanabilir. Büyük boydaki kağıtlara kalem ve fırça ile resim yapmaktan hoşlanır[Oktay, 1999:118]. Kollar ile bacakları temsil eden uzantıları kafaya ekleyerek çöp adamlar çizebilir. İnsan figürü en sevilen konudur. Baş yerine bir yuvarlak, gözler için noktalar, bacaklar için de iki düz çizgi çizilir. Nadir olarak vücut için bir yuvarlak eklenebilir ve yine nadir olarak kollar için de bir çift çizgi çizilebilir. Çapraz işaret, V, H, T, O gibi harfleri çizebilir. Kendi giysilerini kendi giyebilir, iliklebilir, arka düğmelerin iliklenmesinde, ayakkabı veya giysi bağlarında yardıma ihtiyaç duyar. Çok hareketli oyunlar oynar, bir yerden başka bir yere hızla gider, gelir. Sınırsız gibi görünen bir enerjiye sahiptir. Top atar, atılan topu kucağında tutar.

Beş yaşındaki çocuğun motor davranışı yetişkine benzer. Hareket etme ve duruş vaziyeti daha kararlı bir hal almıştır. Denge hemen hemen mükemmeldir. Kas hakimiyeti gelişmiştir. Çocuk ayak değiştirerek zıplar, parmak uçlarında koşabilir, son hızla koşar, tırmanma, sallanma, kaydırdan kayma gibi hareket becerilerinde ustalaşmıştır. Ağaçlara tırmanabilir. Ağaç dallarında sallanır. Çocuk duvar, tahta veya bir çizgi üzerinde yürümek, bisiklete binmek gibi denge etkinliklerini iyi bir şekilde yapabilir. Koşma, sekme ve atlama gibi hareketlerde tam bir denge özelliği vardır.

Beş yaşında çocuk bedenlen çok kontrollü olduğu için akılcı biçimde hareket edebilir. Hareketli oyunlar oynayabilir. Küçük kas gelişimi oldukça ileri düzeydedir. Yazıp

çizerken, resim yaparken kalemleri ve boya fırçalarını rahatça kullanır. Adını yazar, kare ve üçgen şekillerini rahatça çizebilir. Çeşitli harfleri kopya edebilir. Resimleri şeklin dışına taşmadan dikkatle boyayabilir ve kesme-yapıştırma etkinliklerini severek yapabilir. Tarak ve diş fırçası kullanabilir, ayakkabılarını giyebilir, düğmelerini ilikleyebilir.

Beş yaş çocuğu amaçları belli olan resimler yapar. Bu çocuklar neyin resmini yapacaklarını önceden bilirler. Çizimlerinde insan figürünü çok kullanırlar. Beş yaş çocuklarının çoğunluğu bir kafa ve bir gövde çizerler. Kafada gözler, bir burun ve bir ağız olur, kollar ve bacaklar ise artık gövdeden çıkar. Yani tanınabilir bir insan resmi çizer. İçerisinde değişik ayrıntılar bulunan resimler yapabilir. Eksik insan ve eşya resimlerini tamamlayabilir. Müziğe uygun hareketler yapabilir. Müzikte ritim ile ilgilenir ve müziğe uygun bir tempoyla yürüyebilir.

Altı yaş çocuğu motor gelişimi açısından büyük aşamalar kaydetiş ve dengenin gelişmesi sonucu hızlı yürüyebilen, futbol oynayabilen, iki elini bağımsız olarak kullanabilen bir birey haline gelmiştir. Küçük kasları oldukça gelişmiş olduğundan, diğer yaşlara oranla el işlerinde daha beceriklidir. Kesip yapıştırır, boya yapar, resim yapar, tüm araç ve gereçleri iyi kullanır. Erkek çocuklar topla, kızlar iple oynamayı sever. Altı yaş çocuğu, harfleri yazmaya başlar, bazılarını ters yapar; bazı çocuklar ad ve soyadlarına ek olarak birkaç kelime daha yazabilirler.

Çocuk altı yaşına yaklaştıkça resimlerindeki oranlar daha gerçekçi olmaya başlar. Mekan içinde nesnelere yerleştirmesinde de ilerleme göze çarpar. Ayrıntılar çoğalır, sayfanın orasına burasına dağıttığı figür yada öğeler bir merkez çevresinde toplanmaya başlar. Çocuk, aynı anda görülmesi mümkün olmayan çeşitli manzaraları çizmek için ilginç yöntem kullanır. Bir objenin içinde veya arkasında bulunan ve görünmemesi gereken şeyleri sanki görüyormuş gibi çizer. Bir evi önden çizerken aynı zamanda içine insanları da oturtur[Yavuzer, 1998:226]

Altı yaşındaki çocuk yerinde duramaz. Otururken bile büyük enerji harcar. Kımıldar, bükülür, uzanır, toplanır. Koşmak, kaymak, müzik eşliğinde dans etmek ve müzik

eşliğinde şarkı söylemekten hoşlanır. Kendi kendine giyinip soyunabildiği gibi kendi kendine tuvaletini yapmayı, hatta kendini temizlemeyi de becerir[Pearce, 1997:123].

Bu dönem çocuklarının motor gelişim özelliklerine göre din eğitimi vermeye önem verilmelidir. Boyama, kesme, yapıştırma, katlama gibi el becerileri geliştiğinden bundan faydalanılarak dini gelişimine katkı sağlanabilir. Örneğin; kartondan cami yapılabilir. Kil, çamur ve öteki yapım malzemelerini kullanarak da dini gelişimlerine katkı sağlanabilir.

Çocuklar bu dönemde suyla oynamayı çok severler. Onların su ile oynamasından yararlanılarak abdest eğitimine başlayabiliriz. Büyükle yanında namaz kılarak taklide dayalı hareketler yapabilir.

2.2. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Dil Gelişimi

Dil gelişim modelinin öğrenilen dile bağlı olmaksızın bütün çocuklarda hemen hemen aynı olduğu araştırmalarca saptanmıştır. Konuşmayı öğrenme yaşı genellikle bütün kültürlerde aynıdır. İlkel toplumlarla ileri toplumlar arasında, ileri toplumlar lehinde bir fark görülebileceği gibi, sosyo-ekonomik yaşama düzeyleri de dil gelişimini etkileyebilmektedir. Normal gelişim seyrinde ise dil öğrenme süreciyle motor gelişim arasında sıkı bir paralellik söz konusudur. Örneğin; ağlama ve dış uyarana sesle cevap verme çocuğun başını dik tutabildiği zamana yani iki-üç ay arasına rastlar. Konuşmanın öğrenilmesinde, pratik yapma imkan ve fırsatı, öğrenmenin teşviki ve öğrenmede rehberlik gibi üç ana unsur vardır[Altıok, 1971:121].

Üç yaş çocuğunun dili kullanma yeteneği bir hayli gelişmiştir. Artık aralarında neden-sonuç ilişkisi bulunan düşünceler, birleşik önermeler tek bir cümleyle ifade edilmeye başlar.

Piaget'e göre üç-altı yaş arasındaki konuşmalar "ben merkezli" dir. Ben merkezli konuşma, "çocuğun oynarken yada çalışırken kiminle konuştuğu yada başkası

tarafından dinlenip dinlenmediğini bilme ihtiyacı duymadan yaptığı konuşma” olarak tanımlanmaktadır.

Üç yaşındaki çocuk üç yüz civarında kelime bilmekte ve kendi kendine uzun süren konuşmalar yapmaktadır. Çocuğun bildiği, anladığı kelime sayısı ifade edebildiklerinden daha fazladır. Ayrıca bildiği kelime ve kavramlarla düşünebilme hızı, düşündüklerini sese dönüştürme hızından daha fazla olduğu için konuşma kusuru gibi algılanan, ama aslında 3 yaş gelişiminde normal sayılabilecek durumlar yaşanır. Bu, zaman zaman ailelerin endişelenmesine yol açsa da, aslında çocuğun düşünme hızı ile konuşma hızı dengelendiğinde kendiliğinden kaybolacak bir kusurdur[Pearce, 1997:117].

Üç yaşından itibaren zamirler anlamlı konuşma içinde doğru olarak kullanılmaktadır. Bu yaşlardaki çocukların birçoğu kendi anadillerinin yapılarını öğrenirler. Söz dizimi yetişkinlerinkine benzer. Edatları, şart sıfatlarını, işaret zamirlerini, yer-zaman ve durum bildiren zarfları, olumsuz yapıları, soru yapısını, çekim eklerini basit düzeyde kullanmaya başlar. “Kim, nerede, ne zaman, ne, kimi” soru kalıplarını kullanır. Ancak özne-nesne-yüklem sıralamasını uygun bir şekilde kullanamaz. Örneğin; “nereye gidiyorsun?” gibi özne sıralaması bazı çocuklarda daha erken yaşta görülebilir[Dönmez, 1993:141].

Konuşma kadar dinlenme konusunda da başarılı olan üç yaş çocuğu, basit ve uzun olmayan hikayeler dinlemekten, basit melodisi olan şarkıları tekrarlamaktan hoşlanır. Büyük resimli kitaplara ilgi duyar. Resimlerin hikayelerini severek dinler, hoşuna gidenlerin tekrarlanmasını ister. Bildiği birkaç çocuk şiirini ezbere sayabilir[Oktay, 1999:117].

Çocuk dört yaşına geldiğinde hemen hemen yetişkin gibi konuşur. Söz diziminde özne – nesne – yüklem arasındaki fonksiyonel ilişkileri anlar ve ifade eder. Zamanla sözcük ve cümle yapısındaki karmaşıklık artar.Çekim kuralları görülmeye başlar. Geçmiş, şimdiki ve geniş zaman kullanımı görülür[Cole-Morgan, 2001:333]. Her yerde her zaman

konuşmak ister. Kimi zaman dinletecek kimseyi bulamazsa kendi kendine konuşur. Espri, fıkra, bilmecelere bayılır.

Dört yaş çocuğu dil aracılığıyla duygu ve düşüncelerini ifade etmekte güçlük çekse de, genelde başarılıdır. Yetişkinin isteklerini mantıklı olarak açıklamasını ister. Zaman zaman küfür sayılabilecek kelimeler kullandığı görülür. Ama çoğu kere böyle davranmasının nedeni çocuğun çevresindekilerden duyduğu sözcükleri tekrarladığında yetişkinin tepkisini çektiğini, büyüdüğünü fark etmesi, yetişkinin kendisine bebek muamelesi yapmasına karşı çıkmasıdır[Dodson, 1999:118].

Gerçekle hayali halen birbirine karıştırdığından yaptıkları konusunda çok kere hayal ürünü olan hikayeler anlatmaktan hoşlanır. Bazı anneler çocuğun bu tür anlatımları karşısında yalan söylediğini düşünerek endişeye kapılırlar. Bu durum yalan değil, çocuğun bilişsel gelişiminin gereği olarak, gerçekle gerçek olmayanı tam olarak ayıramamasından kaynaklanan geçici bir durumdur[Oktay, 1999:117].

“Neden, ne zaman, nasıl” gibi ayrıntılı cevap isteyen sorular en çok sorulan sorulardır. Adını, soyadını, adresini ve çoğunlukla yaşını söyleyebilir. 20’ye kadar yada daha fazla ezbere sayabilir. Yakın geçmişteki olayları anlatır. Kelime hazinesi 1550’ye kadar ulaşır. Birkaç çocuk şiirini ezberleyebilir. Çocuk şarkılarını doğru olarak söyleyebilir[Yavuzer, 1998:206].

Dört yaş çocuğu somut düşünür. Kelimeleri öğrendiği basit anlamlara göre değerlendirir. Örneğin; “yüzsüz” denildiğinde: yüzü olmayan bir insanı anlar. Bu da yetişkinlerin dört yaş çocuğu ile konuşmalarında kullandıkları sözcüklerin onun anlayabileceği şekilde olmasını ve dört yaş çocuğunun bulunduğu sırada aralarında yapacakları konuşmalarda dikkatli olmalarını gerekli kılmaktadır[Oktay, 1992:38].

Beş yaş çocuğu bazı sesleri yanlış çıkarsa da konuşması mükemmeldir. Eğer sözcükler yabancı değilse bir konuşmayı sürdürebilir ve uzun hikayeler anlatabilir. Bazı zamirleri doğru olarak kullanır. Ç, ş, z, j, y seslerini çıkarır. Adını yazabilir. Bir kelimenin ne anlama geldiğini sorar. Ezbere şiir okumakta yada çocuk şarkıları, çeşit çeşit

tekerlemeler söylemekten çok hoşlanır. İsmi, soy ismi, yaşını, ev adresini ve genellikle doğum gününü söyleyebilir.

Somut isimleri, nesneyi kullanarak tanımlar. Hiç durmadan soyut sözcüklerin anlamlarını sorar ve bu sözcükleri yerli yerinde kullanır. Şaka, fıkra, bilmece ve tekerleme gibi söz oyunlarından zevk alır.

Beş yaşındaki çocuk konuşmayı çok sever ve bilgi almak için sorular sorar. Her şeyin neden ve niçinini merak eder. Bu nedenle sürekli “bu şey nasıl çalışır, bu ne için böyledir?” gibi bilgi toplayıcı sorular sorar. Sözlü olarak ayrıntılı bilgi verir. Olayları ve masalları konuların sırasını bozmadan anlatır, her şeyin neden ve niçini ile ilgilenir. Söylemek istediğini dile getirmede önce düşünür sonra söyler[Yavuzer, 1998:221].

Altı yaşına kadar çocuğun sözcük dağarcığı 10.000'e kadar ulaşır. Bu ortalama olarak günde beş yeni sözcük öğrenmeleri anlamına gelir. Sosyal etkileşimde konuşma daha çok artmaktadır ve daha anlaşılır biçimdedir. Birçok sözcüğü tanımlar ve okuyabilir. T ve z seslerini çıkarır. Sözcükleri tanımlamaktan ve yazmaktan hoşlanır [Dönmez, 1993: 135]. Dilini başkalarına küfretmek, terslemek, ad takmak yada tartışmak için saldırgan bir biçimde kullanır. Özellikle erkek çocuklarda bu yaşlarda dil tutukluğu yada kekeleme olayları görülür. Düşünce açısından realisttir. Sık sık “doğru mu?” sorusunu sorar. Çocuk sık sık kendisine bildirilen kurallar veya konulan yasaklar karşısında da “neden” sorusunu sorar.

Üç-altı yaşlarındaki çocuklara dil gelişimine uygun olarak Allah, Kelime-i Tevhid, Kelime-i Şehadet gibi cümleleri öğrenebiliriz. Çevrelerindeki insanların kullanmış oldukları dini sözler çocuk tarafından takip edilir. Çocuk daha sonra bu kelimelerin anlamlarını merak eder ve sorar. Büyükler konuşmalarında çocuğu dini konulara yöneltecek, ilgisini çekecek kelimeleri kullanmaya özen göstermelidir. Böylece çocuk bu kelimeleri sorar ve cevabını alır. Çocukların dini duygularının gelişmesi için dua cümlelerinden, ilahilerden, tekerleme ve bilmeceleden faydalanabiliriz. Soru cevap şeklinde çocuklara dini kavramları öğretebiliriz.

**Y.O. YÖKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

2.3. Üç Altı Yaş Çocuğunun Duygusal Gelişimi

Heyecan gelişimi açısından üç yaşından sonra çocukta heyecanların giderek kontrol altına alındığı görülmektedir. Bununla birlikte duygusal reaksiyonlarda gelişme görülür. Mesela, hiddet duygusuna pişmanlık, kıskançlık, hayal kırıklığı eklenir. Zamanla edindiği tecrübeler sonuncunda bütün duygularında ince ayrımlar meydana gelir[Fişek-Yıldırım, 1983:89].

Üç yaş inat yaşıdır. Çocukları üç yaşına gelen anne ve babalar buna hazır olmalıdır. Bu davranış biçimi bazı çocuklarda oldukça şiddetli geçerken bazı çocukların da bu dönemi hiç geçirmeden yada hafif belli belirsiz geçirdiği görülür[Jersild, 1976:81].

Bunun nedeni de çocuğun gelişen hayal gücündedir. Çocuk artık somut olayların ötesinde olasılıklar düşünebilecek düzeye gelmiştir. Bu yaşların tipik korkuları arasında karanlık, yalnızlık, anneden ayrı kalma, hayali canavarlar yer alır[Fişek-Yıldırım, 1983:89]. Çocuğun hayal dünyasının genişliğinden doğan korkularının yanı sıra bir de çocuğun gerçek hayatta karşılaştığı olaylar sonucu ortaya çıkan korkular da olabilir. Mesela, bir köpeğin saldırıp ısırmasından, yüksek bir yerden düşmekten korkabilir. Yaptığı bir hatadan dolayı cezalandırılmaktan korkar. Anne ve baba kendi korkularını çocuklarının yanında açıkça ifade ediyorsa çocuğun da aynı korkuları duymasına neden olurlar[Tür, 1996:56].

Bu dönemde çocuk, giderek daha olumlu ve dengeli bir birey haline gelmeye başlar. Bu evrede rastlanan ani öfke çoğunlukla eşyaya yönelmiştir[Yavuzer, 1998:186]. Yere düştüğü zaman “yaramaz yer” diyebilir.

Genellikle neşeli olan üç yaş çocuğu, özellikle sevdiği insanlara karşı çelişkili duygular içindedir. Bu nedenle zaman zaman kızgın ve saldırgan davranışlarda bulunabilir. Henüz kendisine verilen görevleri sonuna kadar götürmede başarılı değilse de bu konuda verilecek fırsatlar ona kendisini tanıma fırsatı konusunda yardımcı olur[Pearce, 1997:118].

Üç yaş çocuğu kazandığı güven ve özerklik duyguları oranında yavaş yavaş çevresini keşfetmekte ve çevresi üzerinde bir denetim gücü kazanmaktadır. Bu amaçla kendi bedenine, cinsel farklılıklara ve çevrede olup bitenlere karşı bir merak ve öğrenme eğilimi gösterir. Üç yaş cinsel rollerin belirlendiği bir dönemdir. Çocuğun, toplumun cinsiyete karşı tutumlarını da dikkatle izlediği ve öğrenmeye çalıştığı görülür.

Gündüz yaşanan olaylar ve korkulu yaşantılar uykuda da etkisini sürdürür. Buna bağlı olarak çocuk, geceleri korkulu düşler görebilir[Yavuzer, 1998:186].

Dört yaş çocuğu bağımsızlık isteği taşımaktadır ve oldukça inatçıdır, kendi isteği doğrultusunda hareket etmek ister, sosyal uyum yeteneği gelişmesine rağmen, her şeyi hemen kabul etmez. Bağımsız olmada ısrar eder. İsteklerine karşı gelindiğinde yetişkinlerle uygunsuz bir üslupla konuşur veya arkadaşlarıyla kavga edebilir. Çevresinde bulunan yetişkinleri model alarak emir vermekten hoşlanır yani çevresindekilerle özdeşleşme özelliği gösterir. Erkek çocuklar babayı model alırken anneyi babadan kıskanırlar. Kız çocukları da anneyi model alarak babayı anneden kıskanırlar. Bu konuda çocukların davranışlarının ayıplanması, utandırılması veya ceza uygulanması çocukta olumsuz benlik ve cinsiyet kavramının gelişimine neden olur artık cinsler arasında ayırım yapmaya başlarlar. Kızlar kızları, erkekler erkekleri tercih ederler.

Bu yaşta çocuk değişkendir. Dört yaşındaki çocuğa “ne tırmalar?” diye sorduğunuzda, size hemen “kedi” diyecektir. Hemen sonra da size kendi kendisinden söz edecek ve bir köpeğin kediyi nasıl kovaladığını anlatacaktır. Birbirini kovalayan bir sürü şeyden konuşacaktır[Yavuzer, 2000:112].

Üç yaşından sonraki öfke nöbetleri daha çok sosyal olaylardır. Dört yaş civarında bağırma, tepinme gibi açık seçik öfke belirtileri yerlerini bir ölçüde daha ılımlı belirtilere bırakabilir. Küsmeye, mırıldanma, dolaylı direniş gibi. Bu çağda saldırganlık büyük ölçüde sosyal kaynaklıdır, amaçlar da genellikle başkalarını kaygılandırmak, can yakmak gibi isteklerdir. Küçük yaşlarda erkekler ve kızlar eşit ölçüde sözel ve fiziksel saldırılarda bulunurlar. Giderek kızlar sözel, erkekler fiziksel saldırıları tercih eder

duruma gelirler. Dört yaşlarındaki çocuklar öfkeyle bir başka çocuğu vurmayaabilirler ama “seni öldüreceğim” gibi sözel tehditleri kullanabilirler[Dodson, 1976:76].

Dört yaş çocuğunun sık sık övündüğü görülür. Yapacakları konusunda hatalı değerlendirmelerde bulunabilir. Örneğin; annesinin elini tutmadan karşıdan karşıya geçmek ister, ancak arabaların hızını doğru olarak hesaplayamaz. Hayal gücünde de büyük gelişme vardır ve çocuk gerçek olan ile gerçek olmayanı ayırt edemez ve kolay etkilenir[Oktay, 1999:120].

Güçlü hareket itisi ve kafasının içindeki belirsizlikten , onu çeşitli yönlere çeker. Ne yapmak istediğini, nereye gittiğini kestiremez. Kendisine ne resmi yapıldığı sorulduğunda “ daha bitirmedim ki, nereden bileyim” diye cevap verebilir. Çocuk bir kaplumbağa resmi yapmaya başlar da, sonunda kağıdın üstünde bir gemi resmi oluşturabilir. Bir olayı anlatırken de aynı nedenden ötürü olayı değiştirerek anlattığı görülür[Dodson, 1999:118]

Beş yaşındaki çocuklar duygusal yönden denge içerisindedirler ancak zaman zaman karanlıkta kaybolmaktan şimşek, ani ses vb. korkabilirler ve neden korktuklarını anlamakta da güçlük çekebilirler[Pearce, 1997:121]. Çocuğun başından geçen olumsuz bir olay yada deneyim, onda bazı korkuların oluşmasına yol açabilir. Örneğin; hastaneye ilişkin hoş olmayan bir deneyim geçiren çocuk bir gün hemşire ve doktorlardan korkabilir[Yavuzer, 2000:100]. Çocuklar herhangi bir durumda korku yaşadıklarında onlarla ilgilenmek ve onları sakinleştirmeye çalışmak en doğru yoldur.

Beş yaş çocuğu hayal gücünü kullanmaz. İçinde bulunduğu yer ve zamanla sınırlı dünyası onun için yeterlidir. Nesnelere kullanışlılık açısından tanımlar. “ Kuyu kazmak içindir”, “Dondurma yemek içindir.” Kendisi ve çevresiyle çatışma halinde değildir. Üç yaşında gösterdiği uyumu, bu sefer üst düzeyde olmak üzere yine gösterir. Annesi henüz dünyasının merkezi olmaya devam etmektedir. Beş yaşındaki çocuk annesine yakın olmayı, ona yardım etmeyi, onu sevindirmeyi, onunla beraber bir şeyler yapmayı sever; kendisine söylenenleri yerine getirir, huysuzluk etmez; izin istemeye, karşısındakileri hoşnut etmeye çalışır. Beş çocuğu evine ve annesine bağlı olmasına

rağmen bu onun için pek yeterli değildir. Çevresini genişletmek ihtiyacıdır. Kendi kendine yeterliliği ve çevresi ile uyumu vardır.

Çocuk bu yaşta kendine güvenir, aynı zamanda karşındakilerle uzlaşabilir. Dikkatli ve anlayışlıdır. Sezgi ve algılarında güçlüdür. Nazik, düşünceli ve cana yakındır. Doğum, ölüm, evlilik gibi konularda meraklıdır. Bu konularla ilgili birçok soru sorar. Kritik durumlarda soğukkanlı olmayı başarır[Dodson, 1999:120].

Altı yaş aşırı uçlar çağıdır. Bebeklikle çocukluk arasında gider gelir. Davranışları, tepkileri bir an içinde değişir. Bazen bakışlarında sevgi bazen de nefret vardır.

Annesi artık onun evreninin merkezi değildir. Kendisi evrenin merkezi olmak ister. Çocuğun bu yaşta annesiyle düştüğü çelişki, onun aile ortamından kopup, okul ve çevreye açılan yeni bir dünyaya yaklaşmasını sağlar. Çocuk annesiyle zıtlaşır. Bu ise beş yaşında iken annesine duyduğu bağımlılığın doğal bir tepkisidir. Bu dönemde babasıyla olan ilişkileri daha olumludur.

Bu dönemde çocukta yeni korkular çıkar. Bir yerini incitmekten, yağmurdan, gök gürültüsünden, rüzgardan, yangından korkar. Çocuktan birden bire çok şey istenmesi, buna karşılık çocuğun yetersizlik duygusuna kapılması bu tür korkuların ortaya çıkmasına sebep olur. Bıkkınlık ve öfke korkuya dönüşür. Bu korkuların bir başka sebebi de çocukların dış dünya ile ilgili daha çok şey görüp öğrenmeleridir. Bu gördüklerinin hepsini kavrayamadıkları için anlamadıkları bölümler korkulara yol açar[a.g.e,1999:309].

Altı yaşındaki çocuk her ne kadar zamanın büyük bir bölümünü okulda ve arkadaş çevresinde geçirse de anne ve babalar çocuklarının artık onlara ihtiyaç olmadığını düşünmemelidir. Yeni bir dünyayı tanımaya yeni ilişkilere girdiği bu çağda çocuk elini uzattığında ulaşabileceği bir ailesinin olmasını bilmesi ona güven verir ve bu güvene çocuk muhtaçtır. Çocuğun duygusal gelişimine paralel olarak din eğitimi verirken “Allah sevgisi” esas alınmalıdır. Anacak bu şekilde güven duygusu gelişmiş çocuklar yetişir.

2.4. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimi

Çocuk dünyaya gelince yavaş yavaş ailesinde gördüğü yaşayış biçimlerini, davranış ve tutumları, dilini, ahlakını, kültürünü, dinini vs. tanımaya ve öğrenmeye başlar. Bununla beraber tedricen onun bunlara yaklaştığı ve giderek uyma gayretlerine giriştiği görülür. Böyle bir hareket tarzı aynı zamanda çocuğun sosyal değerleri ve yaşayış şekillerini benimsemeye başladığını gösterir. Bu, onda sosyal gelişmesinin ilk belirtisidir[Yavuz, 1994:110].

Üç yaşındaki çocuk, ailenin bireyi olma yolunda uyumlu davranışlara sahip sosyal bir varlıktır. Bu yaşta çocuk, başka çocuklarla arkadaşlık etmeye onlarla birlikte olmaya yöneliktir. Durmadan konuşup sorduğu gibi gün boyu yorulmadan usanmadan oynar. Oyunlarında arkadaş arar. İkili ve üçlü oyunlar başlar. Yaşlılarıyla ilişki kurmaya, birlikte oynamaya ve paylaşmaya yatkındır. Başka bir deyişle toplumun küçük bir üyesi olma yolundadır[Yörükoğlu, 1998:61].

Üç yaşında çocuklar birbirleriyle oyun çevresinde iletişim kurdukları için ilişkileri giderek yoğunlaşır. Birbirlerini hem daha çok ararlar, hem de çok kavga ederler. Etraflarındaki büyüklerin rehberliğine hala ihtiyaçları vardır. Bu yaşlarda çocuklar arkadaşlık konusunda seçicidirler, bir yanda iki arkadaş ile yakındırlar. Diğerleri ile geçici ve yüzeysel ilişkiler kurarlar. Yaşları ilerledikçe arkadaş sayısından çok, yakınlık açısından bir gelişme gösterirler. Arkadaşlık ilişkisi içinde de bir özdeşleşme olgusu vardır. Çocuklar genellikle kendi yaş ve cinsiyetlerinden arkadaş seçerek, birbirlerinin tavır, tutum hatta sözlerini benimseyip kullanırlar. Bu şekilde hem cinsiyetlerine, hem yaşlarına uygun tavırlar prova edip kendilerine mal ederler. Çocuğun arkadaşları tarafından kabul yada reddedilmesi yaş ve cinsiyet gibi özelliklerinin yanı sıra onun liderlik kapasitesi, bağımsızlık, bağımlılık oranı, rekabet-dayanışma davranışlarına bağlıdır [Fişek-Yıldırım,1983:101].

Üç yaşındaki çocuk aile içinde geçerli olan bazı kuralları, yavaş yavaş paylaşmayı, isteklerinin yerine getirilebilmesi için sabırlı olmayı öğrenmeye başlar. Hatta kendisine yakın yaşlardaki diğer çocuklarla birlikte olabilmek için kendisinden istenen bazı

fedakarlıkları da yapabilmeyi başarır. Bunun için arkadaşlarına oyuncaklarını verir[Pearce, 1997:117].

Sembolik düşünce tarzı bu yaş çocuğunda bulunmasından dolayı sembolik oyun görünür. Çocuk sembolize ettiği şeylerle ilgilidir. Çocuk bu sembolik oyunla dış dünyayı kendi benliğine yerleştirir. Uyur gibi, el yıkar gibi, parmağın gazete satırlarında gezdirip okur gibi yaparlar[Yavuzer,1998:191].Dış dünyayla ilgili olarak büyüklerini taklit ederler. Bu yaştaki çocuğun düşsel gücündeki büyük gelişme, onun düşsel oyun arkadaşlar yaratmaya yöneltir. Çocuk düşsel bir hayvan yada çocukla kendi kendine oyunlar kurmaya başlar. Bu yaştaki çocuk yalnız oynamak zorunda kalınca, kendi kendine arkadaş icat etmeye başlar. Bu arkadaşlar birkaç yıl varlıklarını sürdürecektir sonra ortadan kaybolacaklar[Dodson, 1999:115].

Dört yaşın belirgin özelliklerinden biri çocuğun toplumsal eğiliminin artmasıdır. Arkadaşlarıyla pek iyi geçinmese de arkadaşlık etmek onun için önemli olaylardan biridir. Arkadaşlarıyla geçimsizliğinde 2,5 yaşındaki tutumunu andıran olaylar görülür. Sürekli olarak birbirleriyle dalaşır, kavga ederler, birbirlerine ad takarlar. Kendi aralarında grup kurduklarında başka çocukları yanlarına yaklaştırmazlar. Bu yaş kabalık ve sakıncasızlık çağı olduğu için başkalarının duygularını hiç hesaba katmazlar[a.g.e, s:117].

Dört yaş çocuğunun oyunları daha uzun sürelidir. Oyun sırasında her çocuğun kendi isteklerinin yerine getirilmesiyle ilgili istekleri ortaya çıkar. Ancak bunlar çocuk için son derece önemli olan sosyal deneyimlerdir. Çocuk, oyundaki çatışmalar yoluyla diğer çocukların da kendisi gibi isteklerinin bulunduğu, onlarla birlikte olmak istiyorsa bu isteklerinin bazılarının yerine getirilmesi gerektiğini, bunun için de kendi isteklerinden bazılarını vazgeçmesi veya onları ertelemesi gerektiğini öğrenir. Bu deneyimler çocuğun toplumsallaşmasına büyük katkı sağlar[Oktay, 1999:118]. Çocuğun bu gelişim özelliğinden faydalanarak büyükler, çocuğa, Allah'ın bize verdiği nimetleri anlattıktan sonra bunun karşılığında bizden bazı şeyleri yapmamızı istediği, bunun da bizim mutluluğumuz için olduğunu, mutlu olmak için her istediğimizi yapamayacağımızı anlayacağı bir şekilde anlatabilirler.

Beş yaşındaki çocuk evine ve ailesine bağlı olmasına rağmen ev ortamının dışına çıkma isteği vardır. Çevresini genişletmek ister. Yetişkinlerden çok kendi yaşlılarıyla beraber olur ve oyunlar oynar. Beş-altı yaş arasında giderek olgunlaşmaya başlayan çocuk, hareket ihtiyacını bir yandan bahçe oyunlarında giderirken , öte yandan masa faaliyetlerine de ilgi duymaya başlar. Evcilik, bakkalcılık, doktorculuk, hırsız, polis oyunları bu dönemin en önemli oyunlarıdır. Sökülüp takılan, kurunca çalışan, bozulup yeniden inşa edilebilen oyunlar ile yetişkinleri taklit etmeyi sağlayan her türlü materyal bu dönemin en değerli oyun araçlarıdır[Razon, 1984:60].

Bu yaşta çocuk kendi girişimiyle ve diğerlerinden bağımsız olarak işler becermeye çalışır. Giyeceğini kendisi seçmeye çabalar. Ayakkabısını kendisi bağlamak ister, sokakta çıkıp oynamak ister. Bedensel gelişimi ve dil olanakları çocuğun çevresiyle daha bağımsız ilişkiler kurmasına olanak sağlar. Çocuğun isteklerine tümüyle uyan anne babalar, çocuğun sınır tanımayan istekleriyle karşılaşabilirler. Çocuğa bir dereceye kadar özgürlük tanıyarak kendi isteklerini yapmasına olanak sağlamalı, fakat bunu ölçülü bir biçimde yaparak çocuğu tamamiyle başıboş bırakmamalıdır[Cüceloğlu, 1992:357]. Toplum isteklerine uygun hareket etme bu yaşın en belirgin özelliklerindedir. Günlük yaşamın en canlı biçimde öğrenilip uygulandığı yaştır. Onun için yöneltilmekten eğitilmekten hoşlanır. Bu dönemde çocuk, toplum kurallarını tam olarak bilip uygulayamadığı için yeni bir ortama sokulmadan önce hazırlanmalıdır[Fişek-Sükan, 1983:76].

Beş yaşın sonlarına doğru çocuklarda “düşünerek hareket etme” davranışları görülür. Çocuk zaman zaman ciddileşir, artık toplum düzeninin ayırımına varmıştır. Bu zamanda çocuk toplumdan aileye doğru kaçış gösterir. Onun için aile en güvenilir bir yerdir. Bu durum adeta toplumsal bir bunalımdır. Buna, kimi psikologlar “uygarlığı tanıma yaşı” derler[Binbaşoğlu, 1978:118]. Çocuk altı yaşına geldiğinde 2,5 yaşında görülen olumsuz evrenin belirtilerini göstermeye başlar. Dengesiz, kurala karşı olan isyankar bir tutum ve davranış içine girer. İyi bir okul altı yaş için son derece yararlıdır. Öğrenmeye isteklidir ve okuldaki eğitim ona, öğrenme, kendisini geliştirme fırsatı verir. Öğretmen onun hayatındaki en önemli kişilerden biri olmaya başlar. Oldukça değişken bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle zaman zaman ev ve okuldaki davranışları arasında farklılıklar

görülebılır. Okulda öğretmenın talimatına uyum sağlayan bir çocuğun evde yaramazlık yapması oldukça sık görülen bir durumdur[Oktay, 1999:123].

Okul öncesi dönemde çocuk sosyal bir birey olmayı öğrenirken bir modele ihtiyaç duyar. Çocuk taklit ettiği şeyin öğrenmek, anlamak ister. Bu olay özellikle aile içinde gerçekleşir. Çocuk ailesini taklit eder ve onlara benzemeye çalışır. Bu nedenle büyükler çocuklara iyi bir model olmak zorundadırlar. Çocuk büyüklerden iyilik, doğruluk, temizlik, yardımseverlik gibi güzel davranışları taklit eder. Bu davranışlar zamanla çocukta yerleşir, çocuk tarafından benimsenir ve davranış haline gelir. Arkadaşlık faaliyeti de toplumsal etkileşim yoluyla oluşur. Çocuk arkadaşlarıyla oynayarak hayatı öğrenir. Oyunlarda büyüklerini taklit eder. Gelecekte üstleneceği rolü yaşar. Büyükler, çocuklarının sağlam bir kişiliğe sahip olmasını istiyorsa onlara iyi bir sosyal çevre hazırlamaladırlar.

2.5. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Bilişsel Gelişimi

İsviçreli bilim adamı Jean Piaget, bilişsel gelişimi açıklamaya yönelik çok farklı ve kapsamlı bir bakış açısı ortaya koymuştur. 1896'da doğan Piaget, 1980'deki ölümüne kadar gelişim psikolojisi, özellikle de zihinsel gelişime yönelik olarak çok önemli bilgiler ortaya koymuştur.

Biyoloji eğitimi görmesine rağmen 1920'lerde psikoloji alanına yönelen Piaget, bilişsel gelişimle ilgili kuramını geliştirirken, verileri klinik gözlemlerinin ve bilimsel araştırmalarının yanı sıra, günlük yaşamda da toplanmıştır. Çok sayıda çocuk üzerinde yaptığı gözlemler, özellikle de üç çocuğunun geçirdiği bilişsel gelişim aşamalarını gözlemesi, Piaget için zengin bir bilgi kaynağı olmuştur. Yaptığı gözlemler, çocukların dünyalarının yetişkinlerinkinden çok farklı olduğunu öne sürmesine yol açmıştır. Piaget'e göre çocukların tamamen kendilerine has zihinsel işleyişleri ve bakış açıları vardır. Yaptığı gözlemler sırasında, küçük çocukların çoğunun "yürüdüklerinde güneşin yada ayın kendilerini izlediğine , hareket eden her şeyin canlı olduğuna, düşlerindeki kahramanların gece uurlarken pencereden içeri girdiklerine vb." inandıklarını keşfetti.

Öte yandan uygulamasını yaptığı zeka testlerinde aynı yaşlardaki çocukların, aynı türden cevaplar verdiğini gözlemesi Piaget'e bilişsel gelişimin yaş düzeyine bağlı olarak farklı özellikler taşıdığını düşündürmüştür[Erdem-Akman, 1997:52].

Piaget, insanlarda bilişsel gelişimi dört büyük döneme ayırarak incelemiştir. Bunlar sırasıyla:

1- Duyusal-Hareket Dönemi: Doğumdan iki yaşın sonuna kadar devam eder.

Evre 1: Tepki (refleks) etkinlikleri (0-1 ay)

Evre 2: Kendini inceleme, tanıma (1-4 ay)

Evre 3: Eşgüdüm (koordinasyon) ve erişme (4-8 ay)

Evre 4: Amaca yönelik davranış (8-12 ay)

Evre 5: Deneme, araştırma (12-18 ay)

Evre 6: Zihinsel birleştirmeler, problem çözme (18-24 ay)

2-İşlem Öncesi Dönem: İki yaşın bitiminde başlar, yedi yaşına kadar sürer.

a: Kavram öncesi evre (2-4 yaş)

b: Sezgisel evre (4-7 yaş)

3-Somut İşlemler Dönemi: Yedi ile on bir yaş arasındaki dönemdir.

4-Soyut İşlemler Dönemi yada Biçimsel İşlemler Dönemi: On bir yaşından sonraki dönemi kapsamaktadır[Gitmez, 1989:58].

Araştırmamız İşlem Öncesi Dönemi kapsadığı için bu dönemin özelliklerini geniş olarak ele alalım.

Okul öncesi dönemdeki çocuk, işlem öncesi dönemin özelliklerini gösteren bir yaştadır. Bu dönem iki-yedi yaş arasındadır. Bu dönemde çocuk art arda gelen iki dönemi

geçirmektedir. Bunlar, iki-dört yaş arasında kavram öncesi dönem, dört-yedi yaş arasındaki sezgisel dönemleridir.

Kavram öncesi evrede çocuk simgeler bulma, simgesel işlemler yapma ve zıtlıkları birleştirme özelliği gösterirken sezgisel evrede ise çocuk, kendine yönelik sezgi ve her seferinde bir boyut üzerinde sezgi geliştirme özelliklerini gösterir.

Piaget, işlem öncesi dönemdeki gelişimlerin daha sonraki bilişsel aşamalar açısından belirleyici özellikler taşıdığı görüşünden hareketle bu evreye özel bir önem vermektedir. Bu evrenin başında çocuklar bir ölçüde sınırlı sözcük dağarcıklarıyla simgesel düşünebilmektedir. Fakat bu evredeki çocuklar henüz konular arasında mantıksal ilişkiler kuramazlar. Çünkü henüz olayları oluşturan neden-sonuç ilişkilerini anlayacak bilişsel yeterlilikten yoksundurlar. Dolayısıyla bu evreye işlem öncesi dönem adının verilmesi çocukların işlem yapacak bilişsel yetenekten yoksun olmasının anlatımıdır. Buna göre sekiz sayısının en küçük ortak bölenini bulmak veya bir daireyi dörde bölmek bir işlemdir. Doğal olarak bu işlemler tersine çevrilebilir ve başlangıçtaki duruma dönüşebilir. Fakat bu döneme kadar çocuklar bu tür işlemleri yapacak zihinsel donanımdan yoksundurlar[Aydın, 2000:38]. Bu dönemde mantıklı düşünme henüz gelişmemiş olduğundan çocuklar nesnelere görüntülerinin etkisi altında kalırlar[Erdem-Akman, 1997:50]. Bu evrede çocuk dile ve sembolik düşünce yeteneğine sahiptir. Artık eylemdeki başarısının yanında imaj ve sembollere de yer verir. Nesnelere ancak belli bir özelliğe göre sınıflar. Ancak bu çocuğun gruplandırma yeteneği kazandığını göstermez[Yavuzer, 2000:88]. Çocuk üç yaşına geldiğinde köpek ve at, kız ve erkek birbirinden farklılaşmış kavramlar olmuştur. Ancak halen somutturlar. Gerçek nesnelere ve bu nesnelere dış özelliklerine bağlıdır. Bu yaştaki çocuklar daha kavramları betimleyemez ve kıyaslayamazlar. Şekil kavramı üç yaşından itibaren gelişim gösterir[Jersild, 1976:53].

Üç-altı yaş çocuğunda görülen genel bilişsel özellikler şunlardır:

1-Korunum

İşlem öncesi dönemde çocuk, nesnelere görüntüsünün etkisi altında kalmaktadır. Çünkü korunum ilkesi henüz gelişmemiştir. Korunum herhangi bir nesnenin şeklinin yada uzayda değişik şekillerde yerleştirilmesinin etkisi altında kalmadan o nesnenin aynı kaldığını anlayabilmektir. Korunum ilkesi altı yaşına kadar kazanılmamaktadır[Selçuk, 2001:89].

Korunum ilkesini kazanmış bir birey nesnenin şeklinin değişmesinin etkisi altında kalmadan o nesnenin aynı olduğunu söyleyebilir. İşlem öncesi dönemdeki çocuk ise görüntünün etkisinde kalarak, şekli değişen nesnenin değiştiğini söyler. Örneğin; bir kaptaki su başka bir kaba döküldüğünde suyun hacmi değişmez. Fakat işlem öncesi dönemindeki çocuk bu işlemleri çözümleyebilecek tutarlı bir mantıksal düşünce biçimine sahip değildir. Dolayısıyla aynı miktarda bir sıvı büyük bir bardaktan ince uzun bir bardağa döküldüğünde sıvı miktarı değişmediği halde çocuğa göre su çoğalmıştır. Aynı şekilde küçük bardaktaki su daha büyük bir bardağa dökülürse çocuk suyun azaldığını düşünür. Ağırlıkla ilgili korunum ilkesine örnek ise işlem öncesi dönemdeki çocuklara bir kilo pamuğun mu yoksa bir kilo demirin mi ağır olduğu sorulduğunda bir kilo demirin daha ağır olduğu cevabı alınır.

2-Ben Merkezlilik

İşlem öncesi dönemdeki çocukların en önemli özelliklerinden biri ben merkezli (egosantrik) düşünce yapısına sahip olmalarıdır. Ben merkezlilik kişinin kendi bakış açısı ile başka bir bireyin bakış açısı arasında ayırım yapmamasıdır. Dört-beş yaşlarındaki çocuklar dünyayı kendi bakış açılarından görmekte ve görünüşle gerçek arasındaki ayırımı anlayamamaktadır. Örneğin; dört yaşlarındaki bir çocuğa “niçin kar yağar” diye sorulduğunda “benim oynamam için” cevabını verebilir[a.g.e, s:81].

Bu çağdaki çocukta konuşma da ben merkezlidir. Konuşmaya başladığı ilk dönemlerde adeta monolog yapar gibi kendi kendine konuşur. Birkaç çocuk bir arada olunca hepsi aynı anda konuşurlar. Ancak aralarında iletişim kurulmaz. İki- üç yaşları arasında yer alan monolog tarzı konuşma dört yaşından başlayarak yerini ben merkezli konuşmaya bırakır[Altıok, 1971:128].

3-Tersine Dönebilirlik

İşlem öncesi düşüncenin bir başka özelliği tersine çevirme yeteneğidir. Bu dönemde çocuklar tersine düşünme, dönebilme yeteneğinden yoksun bulunmaktadır. Örneğin; işlem öncesindeki çocuk suyun buz, buzun su olmasını kavrayamazlar.

4-Odaklaşma

Dikkati bir olayın yada nesnenin diğer yönlerini dışarıda bırakarak yalnızca bir yönüne yoğunlaşma eğilimine odaklaşma denir. Sıvı miktarı deneyinde çocuğun bardağın boyu üzerinde yoğunlaşması ve bardağın daha uzun olduğu için aynı miktar suyu alabileceğini düşünmemesi odaklaşmaya örnek gösterilebilir.

5-Özelden Özele Akıl Yürütme

İşlem öncesi dönemdeki çocuk tümdengelim veya tümevarım akıl yürütme biçimlerini kullanamaz. Doğrudan doğruya özelden özele yapılan benzetmeyi kullanırlar. Örneğin; kahvaltıda her gün omlet yiyen bir çocuk omlet yemediği gün kendisini kahvaltı yapmış saymayabilir[Selçuk, 2001:91].

Bütün bu açıklamalar sonucunda görüyoruz ki, bu dönemde çocuklar zihinsel süreçlerini henüz tamamlamamışlardır. Çocuklar yeterli zihinsel olgunluğa erişemediklerinden bu dönemde daha çok duyguların beslenmesi, ortaya çıkarılıp eğitilmesi üzerinde durulmalıdır.

2.6. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Ahlak Gelişimi

Ahlak gelişimine yönelik olarak yapılan ilk açıklamalardan biri, süper egonun psikoanalitik kuram içerisinde oluşumudur. Bu kuramın temsilcisi Freud tur. Süper ego ilk başta, ana- baba tarafından konulan kuralların ve yasakların içselleştirilmesi ile oluşmaya başlar. Kurallara uyan davranışlar doğru, uymayanlar ise yanlış olarak kabul edilir. Zaman içerisinde anne ve babanın koyduğu kural ve davranışların yanı sıra, toplumun onayladığı davranışlar doğru, onaylamadığı davranışlar da yanlış olarak içselleştirilir. Böylece süper ego oluşumunu tamamlar. Süper ego bireyde var olan değerler sisteminin kaynağı olur[Erden-Akman,1998:74].Okul çağına gelinceye kadar çocukta vicdan oluşur(süper ego). Giderek çocuk ana- babanın yokluğunda da vicdanın sesine kulak verir. Bu içten uyarılma çocuğun davranışını düzenleme görevi görür[Yörüköğlü, 1998:224]. Erikson'a göre üç-altı yaş arasında görülen girişimcilik ve suçluluk evresi adı verilen dönemde çocuğa toplumsal değerler ve kuralların aktarıldığı yani çocukta süper egonun oluştuğu görülmektedir. Davranışçı görüşe sahip olan psikologlar da ahlaki yargıların nasıl oluştuğu üzerinde durmuşlar. Onlara göre ahlaki yargılar, bireyin dışındaki etkenlere bağlı olarak çıkmaktadır. Onay gören ve pekiştirilen davranışlar “doğru” hoş görülmeyen cezalanan davranışlar ise “yanlış” olarak kabul edilmişti[Erden, Akma, 1998;74].

Bilişsel gelişim ile ilgilenen bazı kuramcılar da ahlak gelişimi üzerinde de durarak birbirinden niteliksel farklılıklar taşıyan belirli dönemler içinde ortaya çıktığını öne sürmektedirler[Erden-Akman, 1998:1023].

Piaget ahlak gelişimi konusunda en kapsamlı çalışmaları yapmış olan araştırmacılardan biridir. Piaget'e göre ahlak gelişimi bilişsel gelişime paralellik göstererek, birbirlerinden farklı nitelikler taşıyan ve hiyerarşik bir sıra izleyen dönemler içinde ortaya çıkmaktadır. Biyolojik olgunlaşma ile öğrenme yaşantıları birlikte bilişsel gelişimde ulaşılacak düzey üzerinden belirli olmaktadır. Aynı durum ahlak gelişimi için de geçerlidir.

Ahlak gelişiminde araştırma yöntemi olarak, değişik yaş grubundaki çocuklara değerlendirme yapmaları gereken öyküler anlatılmaktadır. Daha sonra, çocukların öykü ile ilgili olarak bir değerlendirme yaparken, akıl yürütme biçimleri incelenmiştir.

Bu araştırma sırasında öykülere örnek: “Emre isminde küçük bir çocuk, babasının masasının üzerinde unuttuğu dolma kalem ile oynamaya başlamış. O sırada da masa örtüsünü, küçük bir damla mürekkeple lekelemiş.”

“Can isminde başka bir çocuk da babasının masanın üzerinde bıraktığı dolma kalemin mürekkebinin bittiğini görmüş. Babasına yardımcı olmak için kaleme mürekkep doldurmak isterken, mürekkep şişesine eli çarpmış, masa örtüsü üzerinde kocaman bir leke oluşmuş.”

Çocuklara yukarıdaki öyküler anlatıldıktan sonra, “Bu çocuklardan hangisi daha suçlu?”, “Niye böyle düşünüyorsun?” soruları yöneltilmiştir. Piaget, çocukların değerlendirmelerini analiz ederek, ahlak gelişimiyle ilgili dışa bağlı ve özerk dönem olmak üzere iki dönem belirlemiştir[a.g.e, s:105].

Dışa bağlı ahlak döneminde kurallar, otorite figürü tarafından dayatılan, değişmez özellikler olarak görülür. Bu ahlak anlayışı on yaşına kadar sürer. Bu evrede çocuklar ahlak yargıları bakımından başkasına bağımlıdır. Yetişkinler tarafından konulan kuralları sorgulamadan kabul ederler. Dışa bağlı ahlak evresinde işlenen bir suçun önem derecesini ortaya çıkan fiziksel sonuçlar belirler. Bu evrede çocuklar yetişkinlerin kendileri için kurallar koymasını açık ve örtülü bir şekilde bekleyebilir.

Piaget’e göre okul öncesini kapsayan dönemde görülen egosantrizm aşaması dışa bağlı dönem içerisinde yer alır. Bu dönemde çocuğun zihinsel olarak düşüncesi ben merkezlidir. Kendini henüz dış dünyadan bağımsız olarak algılayamaz. Ben merkezci bir bakış açısına sahip olduğu için otoritenin görüşünü kendi görüşünden ayıramaz[Selçuk, 1994:87].

İlk ahlaksal basamak olan bu evrede çocuk kurallara harfiyen, tartışmasız uyar. Otorite ve cezaya boyun eğer. Bir şey kötüdür çünkü büyükler öyle öğretmiştir. Ahlaki kurallar biçimsel ve sözel olarak yorumlanıp, bir görev olarak yerine getirilir. Bir davranışın doğruluğu yada yanlışlığı o davranışın sonuçlarına bağlıdır. Eğer sonucunda ceza göreceyse o davranış yanlış , ödül varsa o davranış doğrudur. Ahlaksal kurallar biçimsel olarak algılanır.

Bu ahlaksal mantık, çocukların şu soruya verdikleri cevapta açıkça görülmektedir. Soru şudur; “Bu çocuklardan hangisi daha yaramazdır: Bir çok bardağı yanlışlıkla kıran mı yoksa dolaptan gizlice reçel alırken tek bir bardak kıran mı”. Bu evrede çocuklar kazayla da olsa çok bardak kıranı daha yaramaz olarak nitelemişlerdir.

Yani bu aşama çocukların ahlak kurallarının anlamını kavrayamadıkları, bu kuralları yüzeysel gerçekler olarak algıladıkları bir dönemdir[Yörükoğlu, 1998:224].

İkinci dönem olan özerk ahlak dönemi on bir yaş ve sonrasını içine alır. On bir yaş ve üstüne doğru çıkıldıkça çocukların yaptıkları değerlendirmeler “görelilik” kazanmaya başlamaktadır. İçinde bulunulan koşulları dikkate alarak değerlendirmeler yapan çocukların ahlaki yargıları ve kuralları uygulayışları esneklik göstermektedir. Bu döneme geçen çocuklar, başkalarının değerlendirmelerinden çok, bencil yaptıkları değerlendirmeye uygun davranmaya başlarlar. Artık kuralların değişmez olduğuna inanmazlar. Bir davranışın iyi yada kötü olduğuna karar verirken davranışın altında yatan niyet de dikkate alınır[Erdem-Akman, 1998:105].

Sonuç olarak Piaget, ahlaki gelişimle bilişsel gelişim arasında bir paralellik kurarak, soyut işlemler dönemine geçişte, çocuklar dışa bağlı dönemden, özerk döneme doğru geçtiklerini ifade etmiştir. Ancak her gelişim basamağında olduğu gibi ahlaki gelişimde de içinde bulunulan koşullar, deneyim, öğrenme yaşantıları vb. etkili olacaktır.

3. ÜÇ-ALTI YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİNE GÖRE DİN EĞİTİMİ

3.1. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Fiziksel ve Motor Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi

Çocuğa okul öncesi dönemde verilmesi gereken din eğitimi diğer konulardaki gibi hazırlık mahiyetinde olma durumundadır. Nasıl ki, bu çağda çocuğa okuma öğretilmiyor ama sözlü öğretimle okumaya; boyama, kesme, katlama, yapıştırma gibi el faaliyetleri ile yazmaya hazırlık yapılıyorsa; bu faaliyetlerin muhtevasına, çocuğun dini uyanışına uygun elemanlar yerleştirilebilir[Bilgin, 1986:28]. Çocuklara sunulan oyuncak malzemelerinin içinde, dini anlayışı ve yaşantıyı temsil edecek çeşitli objelere de yer verilmelidir. Onların oyun yoluyla ilgilerini uyandırabilmek için malzemelerin dini motifleri ihtiva etmesi gerekmektedir. Bir takım yap-boz oyuncakları bunun için elverişli bir malzeme teşkil etmektedir.

Okul öncesi dönemde çocuğun önemli uğraşlarından biri olan oyunun gerçekleşmesinde araçların yada başka bir deyişle oyuncakların da rolü son derece önemlidir.

Yaşamın belirli bir döneminde çocuğun başlıca öğrenme aracı olan oyunun rahat bir alan içinde ve yeterli araçlarla oynaması da onun gelişimini özellikle hareket, zihin ve hayal gelişimini olumlu yönde etkiler. Bu açıdan bakıldığında üç-altı yaş çocuğun yaşamında oyuncağın yeri büyüktür. Bu edenle anne-baba tarafından çocuk için oyuncak alırken dikkat edilmesi gereken bazı esaslar vardır. Yaş, gelişim düzeyi, ilgi ve ihtiyaçları, cinsiyet bu esasların önemlilerindedir[Oktay, 1999:257].

Çocuğun yaşına ve olgunluk düzeyine uygun olmayan malzeme çocukta ilgi uyandırmaz. Bu nedenle oyuncak seçimine aileler büyük önem vermelidir. Bu dönem çocukları için zevk kaynağı olan materyaller: su, kil, kum, çamur, boyama malzemesi, yapı-inşa malzemesidir[Razon, 1985:57].

Çocuğun suyla oynamayı sevmesini din eğitimi açısından değerlendirebiliriz. Bunun için yemekten önce ve sonra el yıkaması istenir. Çocuk önce bunları oyun havası içerisinde yapar. Ancak zamanla alışkanlık haline gelir. Bundan sonra çocuğun suyla oynama isteği bitmeden “abdest alma” eğitimine başlanabilir. Su ile ilgili diğer bir faaliyet, diş fırçalamayı öğretmektir. Bunları yaparken bu alışkanlığın Hz. Muhammed(s.a.v)’in alışkanlığı olduğu ve bize tavsiye ettiği sık sık vurgulanmalıdır.

Kum, çamur, kil, hamurla çocuk birçok şekil yapabilir. Aynı malzemeyi yapıp bozmayı öğrenir. Yaratıcılığını ve hayal gücünü kullanır. Bunlara şekil verirken el kaslarını çalıştırır, el becerisi gelişir. Çocuklar bu malzemeleri kullanarak dini objeleri yapabilirler. Yapı ve inşa malzemeleri olan tahta parçaları, küpler, karton parçaları ile model inşa etme çocuğun yaratıcılığını ve hayal gücünü geliştirir. Geometrik şekillerden oluşan fon kartondan cami yapımı, yırtma ve yapıştırma yöntemiyle Kabe yapımı, rahle yapımı sağlanabilir.

Henüz yazılı anlatım olanağına sahip olmayan çocuk duygu, düşünce ve izlenimlerini boyalarla, kalemlerle, şekillerle anlatır. İyimser, olumlu, rahat ve sağlıklı bir ortam oluşturarak yaratıcılığına yönelik ve yapıcı bir tutum takınarak gelişimine uygun araç-gereç ve malzeme sağlanarak çocuğun resim yapmasına olanak sağlanmalıdır. Resim yapan çocuğun çevre ve doğaya olan duyarlılığı gelişir. Çevresindeki güzellikleri fark eder[Birsun, 1985:79]. Çocuğun resim faaliyetlerine dini unsurları da katmalıyız. Söz gelimi ondan cami resmi yapması istenmeli, böylece ona cami imajı kazandırılmalıdır. Boyama kitaplarını kullanarak da çocuğa din eğitimi verebiliriz. İçinde dini unsurlar bulunan (namaz kılan, abdest alan, Kur’an-ı Kerim okuyan, dua eden vb.) çocuk resimlerini kullanarak çocuğun din eğitimine katkıda bulunabiliriz.

3.2. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Dil Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi

Çocuğa din eğitimi verirken kolaydan zora doğru giden bir yöntem uygulanmalıdır. Çocuğun dil gelişimine paralel olarak önce “Allah” kelimesi sonra Hz. Muhammed’in çocuklara öğreteceğiniz ilk kelime “La ilahe illallah” olsun[San’ani, 1970:334]

tavsiyelerine uyarak İslam'ın Tevhid inancını içeren Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadet öğretilmelidir.

Çocuklar çevreleriyle olan iletişimleri sayesinde bir din dili geliştirirler. Dini kelimeler sık sık kullanıldığında çocuklar bu kavramları çabucak alırlar, gerçek anlamını bilmeden de onları kullanırlar. Çocukların bu özelliğini gören büyükler onlara yeni bilgiler verirler. Çocuğun sınırlı zihin ve dil kapasitesi düşünülmeden verilen bilgiler, yapılan açıklamalar zihinde kavram kargaşası yaratır. Çocuğa dini bilgi verirken dikkat edilmesi gereken nokta, bu bilgilerin kuru ezber ve taklit seviyesinde kalmamasıdır. Ezberlenen kelimelerin doğru anlaşılması gibi yanlış değerlendirilmesi tehlikesi vardır. Sayı kavramı da önce ezberleme yoluyla gelişmeye başlar. Daha sonra nesnelerin yardımıyla bunların kavramları oluşur. Dini kavramlar söz konusu olduğunda da bu durum farklı değildir. Bu kavramların gelişimi çocukların sınırlı dil kapasiteleri nedeniyle güçtür. Yeni kelimeler başkasına sorularak öğrenilmeye çalışılır ve çevrenin tutumuna bağlı olarak gelişir[Selçuk, 1991:34].

Çocuklara dini bilgiler ilk olarak büyüklerin soru-cevap şeklinde sorular sorulmasıyla verilir. çocuklar bu soruları ve cevapları zevk alarak öğrenirler ve onlar için olumlu sonuçlar doğurur.

Seni yaratan kim? “Allah”

Kimin kulusun? “Allah'ın”

Allah kaç? “Bir”

Anneni, babanı vs. yaratan kim? “Allah”

Peygamberin kim? “Hz. Muhammed”

Kimin ümmetisin? “Hz. Muhammed'in”

Her şeye gücü yeten kim? “Allah”

İnsanlara yiyecek veren kim? “Allah”

Böylece çocuklar oyun havası içerisinde din ile ilgili bilgileri almış olurlar.

Bu dönem çocuklarının melodisi olan şarkılardan, tekerlemelerden, bilmecelerden hoşlandıklarını daha önce belirtmiştik. Çocukların bu gelişim özelliğini fırsat bilip dini içerikli küçük ilahiler, tekerlemeler, bilmeceler, şiirler öğretebiliriz.

BESMELE

Allah'tır ilk sözümüz

İman dolu özümüz

Uyanırken her sabah

Derim hemen bismillah

Bir şey yerken içerken

Kitabımı açarken

Yönelirim Rabbime

Kuvvet gelir kalbime

Düşürmem hiç dilimden

Allah tutar elimden

TEKERLEME

Peygamberim uludur

Abdullah'ın oğludur

Güzel adı Muhammed

Yolu Allah yoludur

Kur'an-ı Kerim'den küçük sureleri ezberletebiliriz.

İhlas suresi:

Kul huvellahu ehad. Allahus – samed. Lem yelid velem yuled. Velem yekun lehu küfüven ehad.

Manası:

Ey Muhammed de ki: O Allah bir tektir. Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şey Allah'a muhtaçtır. Allah doğurulmamış ve doğurmamıştır. Hiçbir şey O'na denk değildir.

Meyvelerin konuşması bu dönemde çocukların ilgisini çeker. Meyveleri konuşturarak hem çocukların dil gelişimine hem de din eğitimine katkıda bulunabiliriz.

ELMA

Ben elmayım

Hız Allah çeşit çeşit yaratmış.

Kırmızı, yeşil, sarı renklerle

Sinirlerinizi yatıştırır,

Kaslarınızı kuvvetlendiririm.

Kanı temizlerken vücudu ve zihni dinlendiririm.

Tatlı kız bakar mısınız!

Beni çok yiyerek şükreder misin?

KARPUZ

Yerlerde süründüğüme bakmayın,

İpim var, sapım var.

İçimde saklı duran,

Tatlı, sulu lezzetim var.

Hız Allah ne de güzel yerleştirmiş.

Kırmızının üzerine siyah çekirdeklerim,

Yaz gününde vücuda zindelik veririm.

TÜM MEYVELER

Biz elma, muz, çilek, üzüm, portakal, karpuz

Bizi yerken besmele çekenlerden pek memnunuz,

Yüce Mevla bizleri özenerek yaratmış,

Hepimize ayrı ayrı renk, ayrı koku, ayrı lezzet,

Yeryüzünü nimetlerle donatmış yaratan,

Yedikçe ona şükret, teşekkür et... [Kuşak, 2002:22]

3.3. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Duygusal Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi

Duygu, ferdin içinde cereyan eden eğilimlerini, ilgilerini ve iç hallerini belirten iç yaşayışlardır. Duygular bireysel yaşayışın bütününe ve kişinin içinde taşıdığı her ruhsal olaya yön verecek güçtedir. Duygular hem insan davranışlarını düzenlemekte hem de yaptığı bu davranışların ortaya çıkmasında önemli bir etken olmaktadır. Psikologlar duyguları bir sınıflamaya tabi tutmaya çalışmışlardır. Bu nedenle çok çeşitli duygu sınıflamaları yapmışlardır. Wundt duyguları haz-elem, heyecan-sükunet ve gerilme-gevşeme biçiminde üç zıt kavramlar altında incelemiştir. Max Scheler duyguları dört gruba toplamıştır:

- a. Bedensel ve Duyusal Duygular: İstek, açlık, acı, öfke vb.
 - b. İçgüdüsel Duygular: Korku, kıskançlık vb.
 - c. Manevi ve Ruhi Değerlere Ait Duygular: Dini, ahlaki, estetik, sosyal vb
 - d. Kişinin Benini İyice Saran ve Onu Aşan Kişilik Duyguları: Düş kırıklığı, mutluluk vb.
- [Yavuz, 1987:30].

Din ve ahlak duygular içerisinde daima yüksek duygular olarak sınıflandırılmıştır. Bu duygular zihinsel süreçlerin olgunlaşması ve öğrenmeyle değişip yeni şekiller alabilirler. Düşüncelerle kaynaşmış oldukları için onları alışkanlıklar yada heyecanlar olarak değerlendirmek mümkün değildir. Yüksek duyguların temelleri organik ve fitri de olsa gelişmeleri, aile, okul gibi çevresel faktörlere bağlıdır [Dewelshauvers, 1952:45].

İnsan doğuştan dini kabiliyete sahip olarak dünyaya gelir. Dini yaşayışın temelinde de bu kabiliyet vardır [Bovet, 1958:18-19]. Doğuştan insanda var olan inanma duygusu tek olan Allah'a doğrudur. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmıştır: "Sen yüzünü Allah'ı birleyici olarak dine, Allah'ın o fitratına çevir ki, O insanları bunun üzerinde yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru olan din budur fakat insanların çoğu bilmezler." [Rum/30]. Böylece insanın dini kabullenmeye yetenekli olarak yaratıldığını görüyoruz. Bir insanın hangi dine mensup olacağı ise içinde yaşadığı aile, sosyal çevre ve aldığı eğitim gibi unsurlarla gerçekleşir. Bu konuyu Peygamber Efendimiz şu hadis-i şerifile açıklamıştır: "Her insan fitrat üzere doğar, sonra da annesi-

babası onu Yahudi, Mecusi veya putperest yapar. Eğer anne babası Müslüman iseler, çocuk da Müslüman olur.”[Buhari, Cenaiz:79].

Fıtrat ilk yaratılışta kazanılmış özellikler, dış etkilerle değişmemiş tabii durumdur. Yani, tek tek kişilerin yaratılışındaki farklı özellikler değil bütün insanlarda insan olmaktan dolayı ortak olarak bulunan genel özelliklerdir. Hadisteki fıtrat ile insanın doğuştan Allah’a inanmaya yetenekli ve dini inancı kabul etmeye elverişli bir yaratılışta olduğunu göstermektedir[Bilgi, 1997:17].

Küçük çocuk güçsüz ve başkalarına muhtaç durumdadır. Kendine yetecek durumda değildir. Bu ise onu yetişkinlere bağımlı kılmaktadır. Yetişkinler karşısında genel olarak çocuğun geliştirdiği itaat, hürmet, baş eğme, uyum vb. gibi davranışlar çocuğun dini ilgi ve isteklerinin açığa çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Çocukta dini ilgi ve isteklerin açığa çıkmasında ve dini inancın gelişmesinde çocuk başkalarına muhtaç olduğu için “himaye altında bulunma” isteğinin etkisi vardır. Himaye altında bulunma , başkalarından sevgi, şefkat, yardım, ilgi görme, kendini rahat ve güven içinde hissetme ihtiyacı onun temel güdülerindedir. Ana-babanın varlığı bu anlamda çocukta bir güven duygusu meydana getirir. Çocukta ortaya çıka bu duygu dini yaşayışın esasını teşkil eder. “Allah’ın yardımına sığınma ve O’na bağlanma” duygusuna çok benzer[Clark, 1981:178]. İşte ruhun temelinde bulunan güven, bağlanma ve dayanma duygusu çocuğu bir arayışa sevk eder. Çocuğun bağlanmayla asıl aradığı güvendir. Güven duygusu tatmin edildiği ölçüde kendisini mutlu hissedecektir. Güvenme duygusu sarsılan çocuk mutluluğu yeterince bulamaz. Güvenmenin en son ve en üst hedefi ise asıl güveni verene dayanma ve bağlanmadır. Çocuk ruhen buna yatkındır. Çocukta dini yönden bir istek, duygu, düşünce meydana gelirse kendisin güveneceği, bağlanabileceği , inanabileceği bir Allah arayışı başlamaktadır[Yavuz, 1994:122-123].

Çocukta dini yönden bir istek, duygu, düşünce meydana gelmesini istiyorsak sevgi duygusundan istifade etmeliyiz. Diğer duygular gibi sevgi duygusu da doğuştandır. Ancak gelişmesi çoğu zaman çevresinin etkisindedir. Onun için çocuklardaki sevgi duygusunun büyükler tarafından yönlendirilerek geliştirilmesi gerekir. Çünkü sevgi ile din duygusunu verirsek çocuklarda kuvvetli bir güven duygusu gelişmiş olur.

Çocukta doğuştan Allah korkusu yoktur. Çocuklara Allah nasıl anlatılırsa, çocuklar Allah'a büyüklerinin anlattığı şekilde inanırlar. Bu sebepten dolayı çocuklara Allah inancı ve iman duygusu "sevgi" esası üzerine kurulmalıdır. Çocuklara Allah korkusu kullanılarak bazı davranışları uygulatma yoluna gidilmemelidir. Okul öncesi çocuğun bağımlı evrede olduğunu söylemiştik. Bu duygular içerisinde bulunan çocuğa çevresindeki yetişkinler "Allah seni sevmez, seni taş yapar, seni cehennemde yakar" gibi ifadeler kullanarak çocuğun bazı davranışlarına engel olmaya kalkışır. Bu uygulama çocuğu zihninde cezalandıran, azap veren, yakan, kötü olan bir Allah anlayışı oluşmaktadır. Bunun yerine çocuğa kendisini ve bütün insanları seven, bundan dolayı çeşit çeşit nimetler veren, insanları ve bütün canlıları yaratan, besleyip büyüten, güzel davranışları daha çok seven ve bunun karşılığında ödül veren şeklinde anlatarak Allah sevgisinin oluşması sağlanmalıdır. Kur'an-ı Kerim'deki şu ayetleri çocuğun anlayabileceği bir şekilde anlatarak Allah'ın bizi sevdiğini açıklayabiliriz:

"Allah göklerde, yerde olan her şeyi sizin için yarattı, buyruğunuz altına verdi."[Casiye/13].

"Kendisinden isteyebileceğiniz her şeyi Allah siz vermiştir. O'nun nimetlerini saymaya kalksanız, yine bitiremezsiniz."[İbrahim/34].

"Allah gökleri, yeri yarattı,
Bulutlardan yağmur yağdırdı,
Onunla sizin beslenmeniz için meyveler çıkardı,
Emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri sizin emrinize verdi,
Nehirleri sizin emrinize verdi,
Yörüngelerden çıkmayan güneşi, ayı, gece ile gündüzü sizin için yarattı."[İbrahim/32-33].

"Yüce Allah yeryüzünü canlı varlıklar için meydana getirmiştir. Orda türlü meyveler, salkımlı hurma ağaçları, kabuklu yemişler, güzel kokulu otlar vardır."[Rahman/10-12].

Çocuklara Allah'ın verdiği nimetleri, şükür cümleleri şeklinde sıralayarak Allah sevgisini kazandırabiliriz.

TEŞEKKÜRLER YÜCE ALLAH'IM

Havayı yarattığın için teşekkürler Yüce Allah'ım!

Suyu yarattığın için teşekkürler Yüce Allah'ım

Bitkileri yarattığın için teşekkürler Yüce Allah'ım

Hayvanları yarattığı için teşekkürler Yüce Allah'ım

İnsanları yarattığın için teşekkürler Yüce Allah'ım

Tüm güzel olan şeyler, için teşekkürler Yüce Allah'ım

Bize göz,kulak,el ve ayak gibi çok değerli olan şeyler verdiğin için teşekkürler Yüce Allah'ım

Ey Allah'ım sana teşekkür olarak ibadetlerimi yapacağım,seni hiç unutmayacağım.
[Uysal, 2002:24]

Çocuklara din eğitimi verirken çoğu aileler farkında olmadan korku objesini kullanırlar. Salzman, Yengeç kitabında “çocuğunuzu dinden soğutmanın çareleri” başlığında şu tavsiyeleri vermiştir.

*Zorla dua ezberletin, ezberleyemediği zaman cezalandırın.

*Yaramazlık yaptığı zaman Allah'ın onu cehennemde yakacağını söyleyerek korkutun.

*Din adamlarını, dindar akrabalarınızı ve komşularınızı çekiştirin, yaptıkları hataları sayarak gözden geçirin.

Çocukların herhangi bir davranışını engellemek için Allah'tan korkutmak yerine, istediğimiz davranışı yaparsa kendisini Allah'ın seveceğini söylemeliyiz. “Kötü söz söylersen,yaramazlık yaparsan, yalan söylersen Allah seni yakar, taş yapar” yerine “Doğru söylersen uslu olursan Allah seni çok sever” gibi ifadeler kullanmak daha doğru olur.Çocuk Allah'ı azap veren yakan bir varlık olarak tanırsa küçük yaşlardan başlayarak Allah'tan korkar başkalarına sığınma ihtiyacı hisseder.

Aslında Allah korkusu da verilmesi gereken bir duygudur ve her zaman olumsuz etki yapmaz. Ancak bu duygunun verilmesi sonraki yıllara bırakılmalıdır. Çünkü bu duygunun sağlıklı olarak verilebilmesi için çocuklar iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan iyice ayırt edebilme çağına gelmiş olmalıdır. Henüz kişilik geliştirme dönemlerinde olan okul öncesi çocuklarında zamansız yapılan korku telkinleri onların içine kapanmalarına sebep olabilir. Canlı ve hayat dolu olan çocuklar ürkeklik ve çekingenlik içerisine girerek bu yaşlarda kaygılı, endişeli ve silik şahsiyetli olmaya mahkum edilmiş olurlar[Öztürk,1981:206]

Sevgi duygusuyla Allah'a yönelen çocukların kendilerine olan güven duyguları gelişir. Onlar, Allah'ın her zaman kendilerini koruyacağına inanacaklardır. Sıkıştıkları ve bunaldıkları zaman Allah'tan kaçmak yerine, O'na sığınacaklardır. Çocuklara yapılan bu korkutmaların aslının olmadığını anlayan, gerçekleşmediğini gören çocuk yapılan bu tür korkutmalara aldırış etmez. Kendi bildiklerini aynen yapmaya devam eder. Hatta yaptığı yaramazlıklar azabileceği yerde artabilir.

Çocukları özellikle duygusal olarak etkileyen konulardan biri de ölüm olayıdır. Çocuk çevresinde ölüm olayı ile karşılaştığında etkilenir ve bu olayı öğrenmek ister. Çocuklar ölüme direnmektedirler. Bu da insandaki sürekli yaşama arzusunun fitri olduğunu göstermektedir. Çocuklar ölüm kelimesini bilmemelerinden çok önce, yokluk, kayıp ve var olmamak fikirlerini öğrenirler. Onlar belli bir yaştan sonra ölümün bir son olmadığını öğrenmek istemekte, ancak son olmadığı beklentisi içinde bulunmaktadır [Jersild, 1976:503-504]. J.B Pratt bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: "Çocuk genellikle hayatın sürüp gideceğinden şüphe etmez. Onun öğrenmek ve içine sindirmek zorunda olduğu şey, ölüm gerçeğidir[Aydın, 1999:244].

İlk çocukluk yıllarında ölüm korkutucu değildir. Çocuk için ölüm belirsiz ve bulanık bir kavramdır. Anne-baba konuşmalarını dinleyerek ölümlle ilgili haberleri duyarak ve ölü hayvanları görerek sorular sorar, anlam çıkarmaya çalışır. Beş yaşından önce ölüm ve ölümlle ilgili kavramları anlamadan söylerler. Üç-dört yaşlarındakiler için ölüm, dönüşü olan uzun bir yolculuğa benzer. Bu yaşlarda ölümün sadece canlılar için değil, cansızlar için de olabileceğine inanırlar. Dört-beş yaşlarında ölüm, uzun bir uyku ile aynı anlama

gelir ve yavaş yavaş ölümden korkulmaya başlanır. Beş-altı yaşlarında çocuklar, ölümle hastalık ve yaşlılık arasında bir ilişki olduğunu düşünmeye başlarlar[Yörükoğlu, 1998:256-258].

Çocukların ölümü anlamaları, genellikle bilişsel yaşam içinde yer alan diğer kavramların kazanılmasından farklı değildir. Ancak içinde buldukları ortamın ölümü algılama üzerinde büyük etkisi vardır. Küçük yaşta çevresinde ölüm olayıyla karşılaşan çocuklara “Allah sevdiğini erken alır, onlar cennettir” vb sözler söylenirse ölüm olayı çocuğu olumsuz olarak etkilemez. Bu tür konuşmalarda da çocuk cennet, cehennem, ahiret gibi sözcükleri duyar. Çocuk önce bu kelimeleri maddi olarak anlar, ancak bilişsel gelişimini tamamladıkça gerçek mahiyetlerini kavrar. Zamanında çocuğun duyguları geliştirilmezse, örneğin ölüm olayı çocuğa zamanında açıklanmazsa ileride böyle bir durumla karşılaştığında duygularında olumsuz gelişmeler meydana gelecektir.

3.4. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi

Üç yaşındaki çocuk bağımsız bir kişi olmaktadır. Bu yaşa kadarki dönemde hep kendini hayatın merkezi sanmaktaydı. Çünkü çocuğun çevresinde gördüğü büyüklerin ona gösterdiği davranış böyleydi. Her şey çocuk içindi. Hayat bütünüyle ona göre programlanmış görünüyordu. Çevresindekiler sanki onun ellerli ve ayaklarının bir devamı idi. Üç yaşına gelince ise çocuk başka çocukları ve başka insanları fark edecektir. Bu yeni durumda artık kendisi merkezde değildir. Kendisinden bazı davranışlar beklenmektedir. Başka çocuklar ve büyüklerde merkez olarak görünmektedir. Bu duygu çocuğun hayatındaki büyük değişikliktir ve eğitim açısından çok önemlidir. Başkasına karşı nasıl davranacağını öğrenmesi bu çağda verilecek alışkanlıklarla başlayacaktır.

İlk üç yaştan sonra çocuk daha farklı bir hayatı yaşamaya başlar. Konuşmayı öğrenmiştir. Öğrendiklerini kullanarak öğrenmesi gerekenleri anlamayı da öğrenmiştir. Bu çağın iki belirgin özelliği oyuna düşkünlük ve soru sormadır. Her ikisi de öğrenmeye yöneliktir. Çocuk pek çok şeyi oynayarak yani tecrübe yoluyla öğrenir. Bu

yüzden oyuna çok düşküdür[Bilgin,1986:22] Çünkü oyun çocukların kendilerini ifade etme vasıtası olarak değerlendirilmektedir. Piaget'e göre çocuk oyunları sosyal kuruluşlardır. Gerek grup ve gerekse bireysel oyunlarda çocuk ileride üzerine alacağı hayatın çeşitli rollerini yaşama imkanı bulur. Oyun ortamında davranışlar yaşanır. Çocuğun yeteneklerini ortaya çıkaran, işleten faaliyetlerin başında gelmektedir [Selçuk,1991:37-89].

Koşma, kovalamaca, yakalama gibi hareketli oyunlar yanında çocuğun zihin, dil, duygu ve sosyal gelişimine etkisi olan oyunların öğretilmesine çalışılmalıdır. Çocuk grup oyunlarında dayanışmayı, oyuncak araç ve gereçleri arkadaşlarıyla kullanmayı öğrenir. Başka arkadaşlarının haklarına saygı duyma, oyuncağı almama, sırasına bekleme gibi kuralların bilincine varır. Oyun içinde kişiler arası değerleri öğrenebilir. İsteklerini kontrol altına almayı öğrenir. Çocuklar oyunda boğuşurlar, yarışır, yenerler, yenilirler. Yenilen çocuk sonuca katlanmayı öğrenir.Çocuk oynamak istiyorsa kurallara uyması gerektiğini kabul eder.

Küçüklüğünde bol bol oynama imkanı bulmuş olan çocuklar büyüdüklerinde iç alemlerini de, dış alemlerini de ifade etmekte daha başarılı olmaktadır. Bunun aksine, küçüklüğünden itibaren serbest hareket edememiş, hep büyükler tarafından engellenmiş çocuklar bu yüzden de serbest hareket edememekte kendilerine ve başkalarına güvenen kişiler olamamaktadırlar. Çocuklar oyunlarında büyüklerini taklit etmektedirler. Bu nedenle anne ve babalar ve diğer büyükler söz ve hareketlerinde çok dikkatli olmak zorundadırlar. Çocuklar ilk defa aile fertleri ile tanıştıklarından kendileri üzerinde en fazla onlar etkili olurlar. Bu konuda özellikle ve öncelikle annelerin rollerinin büyük olduğu açıktır[Corell,1997:319-320]. Bu nedenle dindar anne dinin ilk öğretmenidir. Anneler diğer duygular gibi çocuklarının dinin duygularının uyandırılıp geliştirilmesinde birinci derecede etken olan kişidir. Anne ve babalar bu konuda özellikle dikkatli davranmalıdır. Çünkü bu çağda çocuklar, kendilerine din adına ne verilirse almaya ve kabul etmeye gördüklerini aynen benimsemeye hazır vaziyettedirler[Armaner-Ökmen,1960:19].

Çocuğun çevresiyle ilk ilişkisi beslenme ihtiyacını gidermekle başlamaktadır. Bu ilişki aynı zamanda davranışlarının alışkanlıklarının, başlangıcını teşkil edecektir ve ömür boyu devam edecek izler bırakacaktır. Temizlik, arkadaşlık, dostluk, akrabalık, nimetin şükürünü öğrenme gibi ileri yaşlarda çok önem taşıyacak olan davranışlar beslenme ihtiyacını giderirken kazandırılabilir. Anne ve babalar çocuklara uzun ve sıkıcı olmayan, hayatla ilgili tecrübeye dayanan bilgiler verebilirler. Sofrada yiyeceğini kardeşleriyle, anne babasıyla, arkadaşlarıyla severek paylaşmasını öğrenmeyen bir çocuk ileriki yaşlarda eline geçen her fırsatı yalnız kendini düşünerek kullanabilir. Çocuğa yemeye başlamadan önce ellerini yıkaması öğretilmelidir. Büyüklerde her yemekte bizzat kendilerini yıkayarak sofraya oturmalıdır. Çocuktan bunu yapmasını istiyorsak öncelikle kendimiz yapmalıyız. Besmele çekerek yemeğe başlaması istenmelidir. Aile büyüğünün sesli olarak yemeğe Besmele ile başlaması faydalı olacaktır. Yemek yerken acele etmemesi, tabağa yiyeceği kadar yemek alması, aldığıının hepsini bitirmesi, yiyeceklerden kendisine en yakın olanı alması, başkalarını rahatsız etmeyecek tarzda yemesi, lokmaları iyice çiğnemesi, elini ve üzerini kirletmemesi, yemeği ayakta yememesi, mümkün olduğu kadar ayakta su içmemesi, yemek saatlerine uyarak yemek yemesi, evde kimler varsa onlarla birlikte yemek yemesi gerektiği vb. kurallar çocuğu bu yaşlarda öğretilmelidir. Büyüklerde bu kurallara uymalıdır. Çocuk bunları öğrenince ileride okula gidince, toplum içerisinde yemek yiyince zorlanmayacaktır.

Çocuklara beden, elbise ve çevre temizliğini öğretmek gereklidir. Onlara örnekler verilerek temizlik anlatılmalıdır. Bunların vazgeçilmez bir alışkanlık haline gelmesi için yardımcı olunmalıdır. Ayrıca bu işin Allah'ın ve Peygamberin tavsiyesi olduğunu anlatılırsa işimiz daha kolay olur. Dini açıdan kutsal sayılan mekanların ziyaret edilmesi, kutsal sayılan mekanların çocuk tarafından tanınması ve insanlarla iç içe olması bakımından oldukça önemlidir. Bu ziyaretler çocuğun ilgisini çeker. Müslümanlar için kutsal olan camilere ziyaretlerin yapılması çocuklara burada bulunan dini objeleri tanınmasını sağlayacaktır. Özellikle bütün Mü'minlerin bir arada bulunduğu cuma, bayram ve teravih namazlarında çocuklar camiye götürülseler çocukların daha fazla manevi zevk alması sağlanmış olur.

3.5. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Bilişsel Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi

Okul önemde çocuk, işlem öncesi dönem özelliklerini gösterir. Bu bilişsel özellikler çocuğun dini düşünce ve anlayışını da etkilemektedir. Çünkü dini düşüncenin olması çocuktaki bilişsel gelişime bağlı olmaktadır. Allah'ın anlaşmasında da çocuğun bilişsel gelişimi ve yetenekleri etkili olmaktadır. Çocuk, herhangi bir kavramı anlamaya çalışırken yaptığı gibi, çoğu kez zihninde Allah'a ait zihinsel bir şema oluşturur. Bu şemalar çocuğun zihinsel gelişimine paralel olarak farklılık gösterir. Özellikle çocukta görülen Allah tasavvurunda yaşa bağlı olarak bir değişiklik görülür. Bu yaşlardaki çocuklarda antropomorfizm yani insana benzetme özeliğinden dolayı Allah tasavvuru da insana benzemektedir. Bu dönemde çocuklar somut düşündüklerinden dolayı soyut kavramlarını anlayamazlar ve kavrama kabiliyetleri ancak görülen şeylere yöneliktir. Tanrıyı gökyüzünde oturan ak sakallı bir dede olarak düşünürler[Armaner,1980:83].

Beş altı yaşlarından itibaren kafalarında tasavvur ettikleri “Yüce Kudreti” insanlardan ayırt etmeye başlayacaklardır. Özellikle Allah'ı bir insan gibi tasavvur eder ve O'nun kudretinden bahsedilince babalarının kudretini ölçü alan O'nu babaları kadar kuvvetli bir varlık olarak tasarlayan çocuklar, babalarının aciz bir varlık olduğunu ve her şeye gücünün yetmediğini yavaş yavaş idrak edeceklerdir. Böylece onlar Allah'ın insanlardan farklı ve üstün bir varlık olduğunu kavrayacaklardır. İnsan gibi olmadığını anlayacaklardır. O'nu görülmeyen, resmi çizilmeyen ve her yerde olan bir varlık olarak anlayıp O'na öyle inanacaklardır[Vergote,1978:313].

Çocuğun bu dönemde Allah'ı insana benzetmesi gelişimin tabii bir seyridir. Anne babaların ve eğitimcilerin yapması gereken şeyin çocuğun böyle bir tasavvurdan kurtulması için ona yardımcı olmaktır. Kur'an-ı Kerim'deki ayetlere dayanarak Allah'ın özellikleri çocuğun anlayabileceği şekilde açıklanabilir.

“O, kendisinden başka İlah olmayan Allah'tır.

O, görüleni, görülmeyeni bilendir.

O, esirgeyen ve bağışlayandır.

O her şeyin sahibidir.

Esenlik verendir, güvenlik verendir.

Görüp gözetendir, güçlü olandır, buyruğunu her şeye geçirendir, yüceler yücesi Allah'tır.

O, var eden, güzel yaratan, yarattıklarına şekil veren en güzel adlara sahip olan Allah'tır.

Göklerde olanlar da yerdekiler de O'nu överler.

O, güçlüdür, her şeyi bilendir." [Haşr, 22/24].

Böylece çocuğa sınırsız güç ve kuvvet sahibi Allah'la, gücü sınırlı olan babanın özdeşleşemeyeceği açıklanmış olur. Bu dönemde çocuklar ben merkezci olduklarından, çocuğa Allah'ın onu ve ailesini ve çevresinde gördüğü her şeyi yarattığını ve hepsinin varlığının sebebinin Allah olduğu açıklanmalıdır. Bu dönemde çocuklar oldukça çok soru sorarlar. Çocukların soru sorma özellikleri din eğitimi açısından değerlendirilmelidir. Çocuğa soru sorduracak çevre hazırlanmalıdır. Örneğin evde asılı bir Kur'an-ı Kerim, Ka'be resmi, dini levhalar çocuğun ilgisini çeker ve bunlarla ilgili sorular sorar. Büyükler çocukların sorularını geçiştirmemeli, onlara ciddi ve doğru cevaplar vermelidirler.

Çocuğun dini hayata katılışında ve dini yaşayışı öğrenmesinde taklidin önemli bir yeri vardır. Bu dönemde çocuk taklit özelliği gösterir. Çocuk başlangıçta taklit edişinden habersiz yani yaptıklarının bilincinde değildir. Çocuk kendini büyüklerin kuralları, prensipleri ve çeşitli değerleri ile örülmüş olan hayatın içinde kendini bulur. Onların hayat şeklini alışkanlık, tutum ve davranış şeklini benimsediği görülür[Yavuz,1994:108].

Anne-babalar ve ailedeki diğer insanlar çocukların dini duygu ve düşüncelerinin geliştirilmesinde onların taklitçilik yeteneklerinden istifade etmelidir. Aile içerisinde huzur içinde yapılan duaların, kılınan namazların, okunan Kur'an-ı Kerim'in, Kur'an-ı Kerim'e gösterilen saygının çocuklarca görülüp hissedilmesi, çocukların bütün bunlardan etkilenmesine neden olur. İşte bu etkilemeler, çocukları, anne-babaları ve kendilerini etkileyerek örnek alınan diğer kişiler gibi olmaya yöneltir. Onlarda şuursuz olarak başlayacak taklitler, zamanla şuurlu birer duygu ve düşünce haline gelir.

Dini hayatın emirlerini uygulayan bir ailede yaşayan çocukta, dini kavramlar da erken çıkar ve sağlıklı gelişir. Dini emirleri uygulamayan ailelerde ise örnek yokluğundan dini duygu ve kavramlar daha geç ortaya çıkarlar. Böyle aile çocukları için en önemli olan tehlike, içlerinde kendiliğinden başlayan din duygusunun, bakımsız koca bir çiçek gibi, kendi haline terk edilmesi ve çevresini yabancı fikirlerin sararak, gelişmesini önlemesi veya gizlemesidir. Ailede görüp tanıyamadığı din duygusunu ve dini yaşama biçimini, ancak sosyal çevrede ve okulda görüp, tanıyabilme şansına sahip olabilecek demektir[Öcal, 1991:78].

Çocukların taklitçi olmalarında ve evde yapılan ibadeti şeklen taklit etmeye özenmelerinden istifade maksadıyla ve fırsatları değerlendirmek gibi bir düşünceyle çocuklar, ibadete zorlanmamalıdır. Şayet evde namaz kılan birisi ile namaz kılmaya özenen çocuklar, bu konuda zorlanır ve her zaman kılmaları için ısrar edilirse, taklit duyguları kısa zamanda zayıflayabilir. Hatta din ve ibadetler onların gözlerinde sevimsiz hale gelebilir. Halbuki böyle durumlarda yapılması gereken, bu yaptıkları hareketlerinin ve davranışlarının takdirle karşılandığı, kendilerine söz ve davranışlarla hissettirilmelidir. Böylece çocuk taklit etmeye devam edecek ve zamanla taklit ettiklerini alışkanlık haline getirecektir.

Bu dönemde din eğitimi uygularken, İslam dini açısından önemli olan günler ve geceler değerlendirilebilir. Özellikle dini bayramlarda, kandil günlerinde, evde ve okulda özel kutlamalar yapılmalıdır. Böylece çocuk o günün Müslümanlar için anlamlı olduğunu kavrayacak ve bu günlerde neler yapılması gerektiğini öğrenecektir. Ramazan ve Kurban Bayramlarında niçin bayram kutlandığını orucun, namazın ne anlama geldiğini, kurbanın ne olduğunu vb. sorular soracaktır. Büyüklerde anlama seviyesine uygun cevaplar vermelidir.

Bayramlarda ve özel günlerde hediyeleşmeler çocukların zihinlerinde izler bırakır. Küçükler bu zamanları hatırlayacaklar ve hayatları boyunca anlarla ilgili pozitif ruhsal çağrışımlara sahip olacaklardır[Caroll, 2001:85].

Dua bu yaş çocuklarının eğitiminde önemli bir yer tutar. Çocuğun duayı her konuda ve her istediğinde Allah'a yönelmesi olarak sağlanmalıdır. Çocuğun küçük yaştan itibaren Allah'a yönelip bağlanması, O'nu yanında hissetmesi ve kendini güvende hissetmesini sağlamak için, dua eğitimine erken yaşta başlamak gerekmektedir[Dodurgalı, 1998:223].

Bu dönemde çocuklara kısa kalıp duaları ve kendi ifadeleri ile dua etmesi öğretilmelidir. Ayrıca çocuklara belirli gün ve zamanlarda dua edebilecekleri öğretilmelidir. Mesela;yemekten sonra,yatmadan önce, uyanınca, bir yere giderken gibi belirli zamanlarda çocuğun yapabileceği kısa dualar öğretilmelidir.

Kelime –i Tevhid:

La ilahe illallah

Besmele :Bismillahirrahmanirrahim

Yemeğe Başlama Duası:

Yemeğimi yemeden

El açtım Allah'ım Sana

Akıl, sağlık doğruluk

İyi huylar ver bana

Yemesem büyümem

Okulumu gidemem

Çabuk çabuk yiyelim

Okulumuza gidelim

Bizi yaratan Allah'a

Her zaman dua edelim

Yemekten Sonra Dua :

Elhamdülillah, Elhamdülillah

Bu nimeti veren Allah

Peygamberim Resullallah Yer yemez derim Bismillah

Besmele

Allah'tır ilk sözümüz,

İman dolu özümüz,

Yatarken her akşam,

Uyanırken her sabah

Derim hemen Bismillah

Yönelirim Rabbime

Kuvvet gelir kalbime,

Düşürmem hiç dilimden

Allah tutar elimden.

Yatak Duası:

Yattım sağıma,

Döndüm soluma

Dayandım Allah'ıma

Melekler şahit olsun

Dinime imanıma

Sabaha çıkarsan inşallah

Eşhedü en la ilahe illallah

Dini gün ve gecelerde dua eğitimi açısından değerlendirilebilir. Bu günlerde yetişkinler, çocuklarla birlikte sesli ve sessiz dualar edebilir. Böylelikle duanın nasıl yapılacağı konusunda çocuklara model olabilirler. Mesela; ailecek yapılan yemek duası ile çocuk Allah'a olan şükran duygularını ifade edecektir. Özellikle ebeveynin yapmış olduğu bu Allah'a teşekkür eylemi ile çocuk, Allah'a minnettarlığın yaşamın bir parçası olduğunu öğrenecek ve çocuk sahip oldukları için teşekkür etmeye alışacaktır[Zigler,1998:267]. Ancak bazı büyükler çocukların dua etmesini ve öğrenmesini istedikleri halde, kendileri çocuklarının önünde hiç dua etmezler. Böyle olduğu takdirde çocuk; dua etmenin kendilerine mahsus olduğunu düşünecek ve büyüdüğünde dua etmeyi bırakacaktır.

Çocuğu birinci derecede etkileyen ve kalıcı olan faaliyetler büyükleri ile yaptıkları faaliyetlerdir. Bu nedenle büyükler ibadet ettikleri vakit çocukların önünde mümkünse onlarla ibadet etmeye dikkat etmelidir.

Dua alıştırması yaparken Allah'a yönelen O'ndan isteklerde bulunan çocuğa, makul isteklerde bulunması konusunda ikazda bulunmalı, hele hele olmayacak bazı istekleri ona yöneltmemesi konusunda çocuk yönlendirmelidir. Hayattaki sınırlamalar ve yerine getirilmeyen istekleri bilen bir çocuk, bu konularda dua etmeyi kolaylıkla kabul eder. Fakat sonuçta bir şey elde edemeyince inançlarının sarsılması tehlikesi ortaya çıkar. Ayrıca duayı, isteklerini gerçekleştirmenin bir yöntemi olarak algılamasının önüne geçilmelidir[Jersild, 1976:612]

“Allah'tan iste, sana verir.” Fikri üzerinde ısrar etmek doğru değildir. Çünkü bu dönemde çocuk henüz gerçek ile hayal alemini ayıramamaktadır. Kalıp cümleleriyle dua etmeyi öğrendikten sonra kendi kelimeleriyle dua etmeye teşvik edilmelidir. Bu konuda denemeler yaptırılmalıdır.

Ayrıca dua etmemizi Allah'ın istediğini ve Hz. Muhammed'in davranışı olduğu açıklanmalıdır. [Araf Süresi, 180]

“En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na o isimle dua edin.”

[Furkan Süresi, 77]

Hadis: “Sizden biriniz dua etmek istediği vakit önce Allah'a hamd etsin, sonra Peygamberimizi ansın, sonra da istediği duayı yapsın”[Tirmizi/Duavat:9].

Allah'ın verdiği nimetlere teşekkür için de dua ettiğimizi çocuklara anlatırsak duanın mahiyeti daha güzel anlaşılır. Bunun içinde şu hikayeden yararlanabiliriz:

Küçük Murat'a annesi ekmek alması için para verir. Murat bakkala gider. Bakkal amcaya ekmekler için teşekkür eder. Bakkal “bana değil, fırıncıya teşekkür et” der. Murat fırıncıya gider teşekkür eder. Fırıncı “bana değil değirmenciye teşekkür et “der. Murat değirmenciye gider ve teşekkür eder. Değirmenci “bana değil, çiftçiye teşekkür

et, o buğday ekip büyütmeseydi, ben un yapamazdım” der. Çiftçiye gider, teşekkür eder. Çiftçi “bana değil, Allah’a teşekkür et. Ben ekтім ama Allah vermeseydi biçemezdim” der. Murat çiftçiye sorar “nasıl şükredeceğim?” Çiftçi “git annene babana sor” der. Murat annesine babasına gider ve “Allah’a nasıl şükredeceğiz?” diye sorar. Anne ve babası da Murat’a yemek duasını öğretirler. Bu hikayeyi dinleyen çocuk, her şeyi Allah’ın bizim için yarattığını anlayacaktır.

Okul öncesi dönemde okunacak dini hikayeler çocukların ilgisini çekmektedir[Başaran, 2000:151]. Bu yaşlardaki çocuklara direkt olarak dini açıklamalar yapılırsa onlar için bir şey ifade etmeyecektir. Bunun yerine çocukların seviyelerine uygun seçilecek dini hikaye ve metinlerin okunması hem çocuğun dini yönden düşünmesini hem de duygusal yönden etkilenmesini sağlayacaktır.

Dini ve ahlaki herhangi bir davranış örneği bulunan hikaye ve masallar seçilerek çocuklara okunabilir[Corrol, 2001:83]. Mesela peygamberlerin ve Peygamberimizin hayatını anlatan hikayeler, İslam tarihindeki bazı önemli şahsiyetlerin yaptıkları veya ahlaki davranış örneklerini içeren çeşitli hikayeler çocuğa anlatılabilir. Hikaye anlatıldıktan sonra çocuklara bazı sorular sorarak, konu üzerinde düşünmeleri sağlanabilir. Hikayelerin içeriğinde olumsuz örnekler yerine olumlu davranış örneklerini sunan hikayeler seçilmelidir. Çünkü olumsuz örnekler çocuklarda istenmeyen duygu ve düşüncenin oluşmasına neden olabilir. Hikaye bittikten sonra onlara da anlattırmak veya hikayeyi yarım bırakıp tamamlamalarını sağlamak yararlı olur.

Peygamber kıssaları, İslam tarihindeki önemli olayların hikaye edilmesinde bazı ince noktalara dikkat edilmelidir.

-Anlatılan hikaye, öğrenciye kendini, diğer insanları ve içinde yaşadığı dünyayı tanımasına, anlamasına yardım ediyor mu?

-Çevresindeki insanlarla, varlıklarla olan ilişkilerini daha iyi hale getirebilme fırsatı verilebiliyor mu?

-İnsanın tecrübeleri ve insan olmanın sırları, hikmeti hakkında sorular uyandırıyor mu?

Okul öncesi dönemde ilgi çeken konular şunlardır:

Tabiat olayları,(Yağmur, kar, mevsimler, gece, gündüz, ay, güneş)

Hayvanlar, (kuşlar, böcekler, evcil hayvanlar vb.)

Bitkiler, (çiçekler, ağaçlar, karada ve denizde yaşayan bitkilerin büyümesi vb.)

Yaşanan olaylar, (Dini, mahalli bayramlar,kutlamalar vb.) [Selçuk, 1991:81].

Hikyedeki renkli anlatma ve zengin dekor havasından faydalanarak iyi örnekleri sevdirmeye onları taklide özendirme imkanı mevcuttur. Kur'an ve hadiste de bu eğitim metoduna önem verilmiştir. İslam zihni, ilimle eğitiyor. Hikaye ve kıssalarda, bazı değerler almasını ve bazı neticeler çıkarmasını istiyor[Bayraklı, 1997 : 199].

Çocuklar hikaye ve masalları dinlerken, hikaye ve masalların kahramanları ile özdeşleşecektir[Altıntaş 1881:256]. Hikaye ve masallardaki kahramanların davranışlarını benimseyecek ve yüksek gayeler için mücadele etmesi gerektiğini anlayacaktır. Küçükler, hayvanlarla ilgili hikayelerden çok hoşlanırlar. Çünkü bunlar hem somutturlar hem de zaman zaman mantığa sığmayan atlamalar ve geçişler çocuğun hayal dünyasına uygun düşer.

İKİ KURBAĞA

İki arkadaş kurbağa vardı. Şirin bir köy evinin bahçesinde ötüyorlardı. Karınları çok acıkmıştı. Bir kova dolusu sütü görünce “cup” diye içine atlayıverdiler. Karınlarını doyurdular. Karınları doyunca kovadan çıkmak istediler. Fakat kova çok derindi. İnmesine inmişlerdi ama şimdi nasıl çıkacaklardı? Birkaç kez sıçradılar ama çabalar boşuna idi. Bir türlü çıkamıyorlardı.

Kurbağalardan birisi “Nasıl olsa çıkamayız. Boşuna uğraşyoruz. Burada boğulup gideceğiz” diye düşündü. Düşüncelerini arkadaşlarına söyledi. Arkadaşı:

- Neden böyle düşünüyorsun? Biraz daha çabalamalıyız. Sık dişini. Biraz daha gayret et, sakın kendini bırakma dedi. Ama ümitsiz kurbağa başaramayacağını düşünüyordu.

Çabalamayı bıraktı. Zavallı ümitsiz kurbağa sütün içinde kayboldu. Fakat gayretli kurbağa sürekli sıçırıyordu. Öyle sıçradı ki sayısını kendisi bile unuttu. Kurbağa sıçrarken sütün üstü yağ bağladı. Gayretli kurbağa bu yağ tabakasının üzerine çıktı. Sonra da kovadan rahatlıkla atladı ve kurtuldu[Uysal.2002:23].

Öğütler: Bize düşen olumsuzluklardan yılmak değil, onlardan kurtulmaya çalışmaktır. Gerekli olan her şeyi yaptıktan sonra başarı gerçekleşir. Çocuk bu tür hikaye ve masalları dinledikten sonra yüce değerler uğruna mücadele etmek gerektiğini ve bu mücadelenin boşa gitmeyeceğini öğrenecektir.

Bu dönemde Peygamber Efendimizi çeşitli etkinliklerle şöyle tanıtabiliriz:

Hz Muhammed insanlar için örnektir, insanları sever ve onlara iyi davranırdı. Hz Muhammed çocukları çok severdi. Biz Peygamberimizi seversek Allah da bizi sevecektir.

Benim Dinim İslam'dır,
Müslümanım Müslüman.
Yaradanım Allah'tır,
Müslümanım Müslüman.

Muhammed peygamberim,
Müslümanım Müslüman.
O benim tek rehberim,
Müslümanım Müslüman.

TEKERLEME

Peygamberim uludur :
Abdullah'ın oğludur.
Güzel adı Muhammed,
Yolu Allah yoludur.

Çocuklar büyüklerin Kur'an-ı Kerim okuduklarını gördüklerinden onlara kitabın mahiyeti hakkında sorular sorarlar. Büyükler çocuklara Kur'an'ı Kerim hakkında şu bilgileri verebilirler:

Kur'an'ı Kerim Müslümanlara ait bir kitaptır. Kur'an-ı Kerim Allah'ın sözleridir. İçerisinde insanların uyması gereken kurallar vardır. Her zaman okunmalıdır. Namaz kılarken Kur'an'ı Kerim'den bölümler okunur.

Çocuklara Kur'an'ı Kerim'e saygılı davranmaları öğretilmelidir. Kuran'ı Kerim'i temiz iken eline alması, yerlere bırakmaması, yüksek bir yere koyması, okunurken dinlemesi, yırtmaması, üzerine yazı yazmaması açıklanmalıdır. Büyükler çocukların yanında Kur'an'ı Kerim'i okumaya özen göstermelidirler. Böylece çocuk Kur'an'ı her zaman okunacak bir kitap olduğunun farkına varacaktır. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'in diğer kitaptan farklı bir kitap olduğunu, büyükler çocuklara davranışlarıyla göstermelidir. Kur'an'ı Kerim'i çocuğun ulaşabileceği bir yere bırakmalı ki çocuk merak ettiği zaman açıp inceleme imkanı bulabilsin

3.6. Üç-Altı Yaş Çocuğunun Ahlak Gelişim Özelliklerine Göre Din Eğitimi

Çocuk kültürleşme sürecinde insanlar arası ilişkilerini dengelemek için gerekli olan toplumun ahlak değerlerini (ahlak yargılarını), standartlarını ve tavırlarını ailesinden öğrenir. Bu okul öncesi dönemde, öğrenme sürecinde o kendi kendini kontrol etme yeteneğini, iç-denetimini geliştirir. "Kişinin davranışlarını kendi kendine kontrol edebilmesine yani denetleyebilmesine iç-denetim adı verilir. Kişi, toplumun kurallarına uyarak, kendi kendini denetler. Kendini toplumun kurallarına göre denetlemeyen kişi ise dış-denetime bağımlıdır. Böyle bir kişinin kurallara uyması için bir başkasının zorlaması gerekir"[Kağıtçıbaşı,1983:77]. İç denetimle birey, kendi istekleri ile toplumun istekleri arasında bir denge kurmayı başarır ise, daha sonra kendi istek ve tepkileri davranışlarını yönlendirir. Bu gelişim düzeyinde dış baskıların denetimi olmadığı durumlarda da toplum normlarına uygun davranışlar meydana gelir.

Çocuğun toplum istekleri ile kendi ihtiyaçları arasında denge sağlayabilmesi için, başkaları gibi düşünebilme, başkalarının duygularını paylaşma ve kendi kendini eleştirebilme gibi sosyal davranışları geliştirmesi gerekir. Başkaları gibi düşünebilme, olaya karşısındakilerin görüş açısından bakma anlamına gelir. Küçük çocuklar ise kendi bakış açılarını diğerlerinden ayıramazlar. Zamanla başkaları tarafından nasıl görüldüğünü, bu görüşlerin kendi görüşlerinden nasıl ayrıldığını anlamaya başlarlar. Başkalarının duygularını paylaşma, başkalarıyla ilgilenme, onların duyduğu sevinci yada acıyı hissetmesidir. Yaşamın ilk yıllarında çocuk ben merkezci(egosantrik)'dir. Bu durum onun bencil olmasından değil, olayları başkalarının açısından bakamayışından kaynaklanır. Çocuk zamanla aile içinde, ev arkadaş ilişkilerinde sorumluluk aldıkça, başkalarının duygularını anlamaya ve onlarla ilgilenmeye başlar.

İnsanda ahlaki gelişim belirli sırayı takip eden bir oluşum gösterir. Bu gelişim esnasında fert önce benlik(ego)'den gelen sınırlı görüşler doğrultusunda hareket etmektedir. Daha sonra ben(ego)'in yerini iki yaşından sonra çocuğun etrafında bulunan yetişkinlerin baskısı almaktadır. Bu da çocuklara etrafına sadece yetişkinlerin kuralları ile bakmayı ve bu doğrultuda hareket etmesini öğretmektedir.

Ahlak özgürlüğü (otonomi ahlak) “insanın mecburiyeti kabulü sayesinde meydana gelir.Çocuğun kurallara göre hareket etmeyi bir mecburiyet olarak duymasını çevresi hazırlamalıdır.Bunu içinde yaşadığı alem çocuğa zorunlu kılmalıdır.Sosyal ilişkiler sayesinde çocukta “biz” kavramı şekillendiği zaman çocuk, ahlakiyetin ileri safhasına intikal eder” [Şemin, 1968:10].

Ahlaki fazilet ve değerler İslam'i görüşe göre öğretilir. Fert doğuştan bu değer ve faziletleri getirmez. [Bayraklı, 1997:45] Çocuk ahlaki model edindiği insanlardan taklit yoluyla öğrenmektedir. Bu modeller ise çok defa anne baba, öğretmenler yada evde kendisini büyüten kimselerdir.Çocuğun bu kişilerle olan münasebetleri ahlaki davranışın ilk örneklerini oluşturur. “Ahlak her şeyden önce bir öğrenme hadisesidir, yani insanda bir takım psikolojik mekanizmaların faaliyetleri sonunda kazanılan davranış şemalarından ibarettir, insan kendisi ile başkası arasındaki münasebetleri düzenler ve değerlendirirken, hem kendisi hem de başkaları hakkında birtakım

fikirlerden idrak ve inançlardan hareket eder. İnsanın ahlaklı bir davranışta bulunması onun bazı şeylere belli birer anlam vermesi ve kendi davranışlarını bu anlayışa göre ayarlaması demektir.”[Güngör, 1995:24-25].

Çocuğun ahlaki gelişimi içerisinde çocuk başındaki eğiticileri ve onların ahlaksal boyutlarını bilinçsiz yoldan içine aktarır ve sonradan bu buyrukları kendi içinden gelen bir ses gibi duyar. “Kendileri fark etsin yada fark etmesin, vicdan eğitimi konusundaki ilk yapı taşlarını anne ve baba koyar. Vicdanın çekirdeği erken çocuklukta ve aile ocağında gelişir, sonradan bu çekirdek çevresinde yavaş yavaş katmanlar oluşur. Vicdan eğitimi izlenecek en doğru yol gevşeklik kadar katılılıktan da uzak, o altın değerindeki orta çizgidir. Eğiticiye düşen görev, yerinden oynatılmayacak ideallerle beşeri-çocuksal yetersizlikler arasında sabırlı ve iyi yürekli bir aracı rolünü oynamaktır.”[Zulliger,1996:45].

Piaget’e göre ahlak eğitimi sorunu mantık yada matematik eğitimi sorunundan farklı değildir. Bu nedenle, “sadece otorite ve tek yanlı saygı üzerine kurulan eğitim, ahlak açısından olduğu gibi zihinsel açıdan da aynı sakıncaları içerecektir. Düşünsel bir doğruya dışardan gitmekle, yani onu yeniden keşfetmeden ve doğrulamadan kabul etmekle, bir ahlaki görevi özerk bir yöntemle yüklenmemek arasında hiçbir fark yoktur.” [Onur, 1980:3]

Çocuğun, ahlaki gelişimi içinde yer alan vicdan gelişmesi için önemli olan şey, çocuğun yaptığı kötülük karşılığında ceza çekmesi değil, kötülük yaptığı kişinin yerine kendini koyup onun için üzülmesi, onun gibi hissetmesi ve yaptığından pişmanlık duymasıdır. Ceza ancak bunu gerçekleştirebilirse, kötü davranışın bir daha tekrar etmemesini sağlar ve çocukta vicdan gelişimine katkıda bulunur. Bu nedenlerle sevgiyi esirgeme ve özellikle kuvvet kullanarak cezalandırma(fiziksel ceza) ahlak gelişmesi için kanıt göstererek inandırma kadar etkili disiplin türü değildir.

Yapılan araştırmalar, bireyin içinde bulunduğu kurumun adil olma özelliğinin ahlak gelişimi için olumlu bir etmen olduğunu göstermektedir. “Çocuğun adil bir kurumda, demokratik kurallar içinde, kendisini ilgilendiren konularda aktif rol alarak, çözmesi

gereken her yeni durumda kendi düşünce yapısını gözden geçirerek, yeterli olmadığını gördüğünde yeni çözümler aramak için zihinsel bir etkinlik içine girerek ahlak alanında gelişmesi söz konusu olacaktır.” [Çileli, 1986 :14] Çocukta ahlak gelişiminin başlaması vicdanın uyanmasına bağlı bulunmaktadır. Çocukta vicdanın uyanmaya başlamasının en önemli belirtileri utanma ve suçluluk duygularıdır. Suçluluk duygusu, üç-altı yaşları arasında gelişirken utanma duygusu on beş aylık-üç yaş arasında gelişir[Cüceloğlu, 1992:94-96]. Ahlaklılık ise kişinin kuvvetli bir vicdana sahip olması ile gerçekleşir. “Vicdanlı insan, kendi içinde kendi davranışlarını idare ve kontrol eden bir mekanizma kurmuştur, bu mekanizma gelişigüzel değil de, sistemli olduğu için davranışlarda tutarlılık meydana gelir. Vicdanlı insan için, sahip olduğu ahlaki kural ve değerlerin her yerde ve her zaman geçerli olduğuna inandığı evrensel bir değeri vardır.”[Hökelekli, 1998,195]

Çocuk ahlak gelişimini 5-7 yaş arasında tamamlaması dolayısıyla okul öncesi dönemde çocuğa uygulanan eğitimde ahlak eğitimi önem kazanmaktadır. Eğitmciler çocukların değerleri geliştirmelerine yardım etmek için rol yapmak ve yaratıcı dramayı kullanarak değer ikilemleri içeren öyküler anlatarak veya zor bir problemi içeren bitmemiş öyküleri çocukların bitirmesini sağlayarak katkıda bulunabilirler. Çocukları toplumsal düşüncelere yönlendirmek için kullanılacak uygun yöntemler şunlar olabilir: Bir grup çocuğa dramatik bir olay gösterilerek çocukların problem durumlarına değişik fikirler üretmeleri teşvik edilir. Bu tartışmalar sırasında çocuklar genelde verilen bir problemi çözmek için birden fazla yol olduğunun farkına varırlar. [Akman 1994 :10]

Ahlaki eğitim açısından doğal günlük davranışlar içersinden çocuklara örnekler sunulabilir.Mesela;Çocukların yapmış oldukları oyuncakları paylaşmamak, kuralları uygulamamak, yalan söylemek, başkalarının eşyalarını almak gibi davranışlar örnek verilebilir. Böyle bir davranış olduğunda eğitmciler bu durumu eğitim amacıyla kullanabilir.

Bu dönemde çocuklara saygı,yardımlaşma,dürüstlük,doğruluk gibi kavramlar öğretmelidir. Anne ve babaya, akrabaya, komşulara, arkadaşlara ,yaşlılara, hayvanlara, bitkilere, Allah’a, Kur’an-ı Kerim’e, camilere saygılı davranması gerektiği

öğretilmelidir. Saygı kavramı şu şekilde anlatılabilir: Dünyada insanlar, hayvanlar, bitkiler beraber yaşarlar. Başkalarını rahatsız etmeden herkes kendi hayatını yaşayabilmelidir. Bunlar ancak diğer canlılara saygı göstererek sağlanabilir[Özeri,2001:189].

İnsanlara saygı:Karşıdaki kişiyi dinlemeli, karşıdakinin sözünü kesmemeli, sözünü bitirdikten sonra cevap vermeli, kötü söz söylememeli...

Anne-babaya saygı:Anne-babanın sözünü dinlemeli, kötü söz söylememeli, onlara yardım etmelidir...

Arkadaşlara saygı:Arkadaşların sözünü dinlemeli, sözlerini kesmemeli, kötü söz söylememeli, onlarla oyuncakları paylaşmalı, onlara yardım etmeli, alay etmemeli...

Komşulara saygı:Komşuları ziyaret etmeli, apartmanda gürültü yapmamalı, komşular yardım istediğinde yardım etmeli, onlarla iyi geçinmeli, onları görünce selamlaşmalı...

Çevreye saygı:Yerlere çöp atmamaları, gürültü yapmamalı, çiçekleri kopartmamalı...

Allah'a saygı:Allah'ı sevme, Allah'a kötü söz söylememe, Allah'ın isteklerini yapma, Allah'a verdiklerinden dolayı teşekkür etmeli, Allah'a dua etmeli...

Camilere saygı:Camilere ayakkabıyla girmemeleri, temiz kıyafetlerle girmeli, camide gürültü yapmamalı, ezan okurken dinlemeli, camiyi temiz tutmalıdır...

Dürüstlük kavramı da çocuklara şu şekilde verilebilir: Her zaman ve her durumda doğru sözlü olmak dürüstlüktür. Gerçek olmayan şeyi doğruymuş gibi göstermeye de yalan denir. Yalan insanı kandırmak ve aldatmaktır. Dürüst insana her zaman güvenilir, yalan söyleyen insana hiç kimse inanmaz. Yalan söyleyen insanlar, diğer insanlar tarafından sevilmezler. Çocuklara, anneye, babaya, arkadaşlarına, komşularına, yaşlılara, hastalara, fakirlere, kimsesizlere, zor durumda kalanlara yardım etmeleri gerektiği anlatılmalıdır.

ŞARKI

Yalancı Çoban

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde

Bir küçük çoban varmış yalancılık yaparmış

Yalancı yalancı sana kimse inanmaz
Yalancı yalancı sözüne kimse kanmaz

Bir gün çıkmış dağlara çiçekli bayırlara
Kurt var diye bağırılmış köy halkını çağırılmış

Yalancı yalancı sana kimse inanmaz
Yalancı yalancı sözüne kimse kanmaz

Sopayı alan koşmuş, fakat kurt orda yokmuş
Çoban kızmış eğlenmiş, herkes kızmış söylenmiş

Yalancı yalancı sana kimse inanmaz
Yalancı yalancı sözüne kimse kanmaz

Bir gün kurt çıka gelmiş, çobanı korku almış
Kimse koşup gelmemiş, yalancıyı kurt yemiş

Yalancı yalancı sana kimse inanmaz
Yalancı yalancı sözüne kimse kanmaz

ŞİİR

İyilik yap iyilik bul
Kim kazanmış kötülükten
Kötünün başına gelmedik olmaz
Kimsenin yaptığı kimseye kalmaz
İyilik yap iyilik bul
Kim kazanmış kötülükten

SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul öncesi dönemde çocuk bebeklik dönemini bitirip çocukluk dönemine geçiş yapmaktadır. Üç-altı yaşı oluşturan bu dönemde çocuk oyun çağına giriş yapmıştır. Üç yaşındaki çocuk artık kendisinden bağımsız bir dünyanın varlığını ve kendisinin bu dünyanın içinde bir birey olduğunu kabul etmektedir. Çevresindeki insanlarla girdiği ilişkiler sonucunda, ben merkezci durumdan topluma dönük bir duruma doğru ilerleme gösterir. Dört yaşında çocuk kendi dışındaki dünyanın kuralları ile başkalarının hak ve istekleri olduğunu görür ve bunlara uymaya çalışır. Bu yaş, çocuğun sorularının en yoğun olduğu zamandır. Beş yaş çocuğu daha bilgili ve daha olgun bir birey görünümündedir. Çevresine karşı daha duyarlı ve dostça bir yaklaşım içindedir. Motor dengenin, düşüncenin, bireysel ve toplumsal ilişkilerin, benlik kavramının evde, okulda ve toplum içinde uyumun daha belirgin olduğu görülmektedir. Altı yaş ise aşırı uçlar çağıdır. Altı yaş çocuğu dengesiz, kurala karşı isyankar bir tutum ve davranış içine girer.

Çocuğun gelişiminde art arda gelen olumlu ve olumsuz yaşlar özellikle okul öncesi dönem çocuğunda ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde üç yaş çocuğu dengeli ve olumlu davranışlar içindeyken, dört yaş çocuğu dengesizlik ve uyumsuzluk içine girer. Çocuk daha sonra beş yaşla birlikte tekrardan uyumlu, dengeli olma özelliğine sahip olur. Altı yaşında ise, bebeklikle çocukluk arasında gider gelir.

Bilişsel gelişim açısından okul öncesi dönemde bulunan okul öncesi çocuğu, başkalarının bakış açısından dünyayı göremeyip, kendini olayların merkezinde gördüğü için, ben merkezci bir düşünce yapısına sahiptir. Bu dönemde çocuk, korunum ilkesini anlayamaz, bütünleştirme, bitişirme ve özelden özele akıl yürütme yapmaktadır.

Okul öncesi dönem, çocukta dini yönelik ilginin en belirgin olduğu dönemdir. Din duygusu diğer duygular gibi insanın tabiatına ve yaratılışına bağlı bir duygudur. Çocuk inanma duygusuyla dünyaya gelmektedir. Soru çağı olan bu dönemde çocuk, dini konulara yönelik ne, neden, nasıl, niçin sorularını sormaktadır. Özellikle bu sorular kainat düzeni ve Allah hakkındadır. Üç-altı yaşlarındaki çocuklar için Allah, insani çok

özelliğe sahiptir. Ahlak gelişimi açısından bu yaş çocuğu bağlı evrede bulunmaktadır. Çocuk, anne babasının kurallarına itiraz etmeden uyar ve ona göre doğru kurallara aynen uyma, otorite ve cezaya boyun eğme olarak algılanır.

Çocuk doğuştan itibaren inanma duygusuna sahiptir. Diğer duygu çeşitlerinde olduğu gibi din duygusunun da tatmin edilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Eğitim yapılırken doğuştan gelen bu duygunun şekillendirilmesine yönelik amaçlar göz önünde bulundurulmalıdır. Çocukluğun ilk altı yılında, insanın kişilik ve karakterinin oluştuğu okul öncesi dönemde, doğuştan getirdiği din duygusuna bağlı olarak din eğitimi verilmelidir. Çocuk okul öncesi dönemde aile ortamında anne-babasını taklit ederek onların sergilediği yeni tutum ve davranışları benimser, uygulamaya çalışır. Çocukların bu yöndeki uygulamalarını fark eden bazı aileler, onların dini konulardaki ilgi ve isteklerini değerlendirmek için din eğitimi arayışına girmektedirler. Çocuk psikolojisi ve gelişimine uygun olarak din eğitimi verilebilir.

- Din eğitimi vermek amacıyla çocuğun gelişimine uygun olarak içinde dini unsurlar bulunan materyallerden, oyuncaklardan faydalanılmalıdır.

- Çocuğun dil gelişimine paralel olarak kolaydan zora giden bir yöntem uygulanmalıdır. Önce “Allah” sonra “ La ilahe illallah”, “ Kelime-i Şehadet”... öğretilmelidir.

-Bu dönem çocukları melodisi olan şarkılardan, tekerlemelerden, bilmecelerden hoşlanırlar. Çocukların bu gelişim özelliklerinden faydalanarak dini içerikli küçük ilahiler, bilmeceler, tekerlemeler, şiirler öğretilmelidir.

-Dua okul öncesi çocuğun din eğitiminde önemli bir yer tutar. Çocuğun duayı, her konuda ve her istediğinde Allah’a yönelmesi olarak öğrenmesi sağlanmalıdır. Çocuğa belli zamanlarda ve belli günlerde yapacağı kısa dualar öğretilmelidir.

-Allah tasavvurunda, Allah sevgisi esas alınmalıdır. Çocuğun bilincinde seven, nimetler veren, bağışlayan bir Allah anlayışı oluşturmak gerekir.

-Bu dönemde çocuklar çok soru sorarlar. Bu nedenle çocuğa soru sorduracak bir ortam hazırlanmalıdır.

-Çocuklar bu dönemde taklit özelliği gösterirler. Anne-babalar çocukların taklitçilik yeteneklerinden istifade etmelidirler. Dini hayatın emirlerini çocuğun gözü önünde uygulamalıdır. Özellikle kutsal olan gün ve geceler din eğitimi açısından değerlendirilmelidir. Çünkü böyle zamanlarda yapılan faaliyetler çocuğun zihninde olumlu izler bırakır.

-Çocuklar küçük yaşlardan itibaren kutsal sayılan yerlere götürülmelidir.

-Çocuklar bu dönemde hikayelere ilgi duyduklarından seviyelerine uygun olan dini hikayeler yazılmalı ve bol renkli ve resimli kitaplar hazırlanmalıdır.

-Okul öncesi dönemdeki çocuğun dini gelişimine ve eğitimine yönelik çok çeşitli konularda araştırmalar yapılmalıdır.

-Okul öncesi dönemde çocuğun gelişimi ve eğitimi özellikle dini anlayışı hakkında aileler bilgilendirilmelidir.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

ARMANER, Neda; İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi, M.E.B. Yayınları, İstanbul-1967

————— ; Din Psikolojisine Giriş, Ayyıldız Matbaası, Ankara-1980

ARMANER, Neda, Zeki ÖKMEN, Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar, M.E.B. Yayınları, İstanbul-1960

AYDIN, Ayhan; Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, 2. Baskı: Alfa Yayınları, İstanbul-2000

AYDIN, Mehmet; Din Felsefesi, 8. Baskı: D.E.Ü.İ.F. Yayınları, İzmir-1999

AYHAN, Halis; Din Eğitimi ve Öğretimi, 3. Baskı: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul-1997

BAŞARAN, Ethem; Eğitim Psikolojisi, 5. Baskı: Umut Yayınları, Ankara-2000

BAYMUR, Feriha; Genel Psikoloji, 13. Baskı: İnkılap Yayınları, İstanbul-1994

BAYRAKLI, Bayraktar; İslam'da Eğitim, 6. Baskı: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul-1997

BİLGİN, Beyza; İslam ve Çocuk, D.İ.B. Yayınları, Ankara-1997

BİNBAŞIOĞLU, Cavit; Eğitim Psikolojisi, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara-1978

BOVET, Pierre; Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, Çev., Saadet Odabaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1958

BUHARİ, Muhammed b. İsmail; Sahih-i Buhari ve Tercemesi, I-XIV, Çev., Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul-1992

CARRELL, Alexis; İnsan Denen Meçhul, Çev., Refik Özdek, İstanbul-1998

CARROLL, David; Çocuğunuzun Ruhsal Eğitimi, Çev., Sema Tunç, Ege-Meta Yayınları, Ankara-1991

COLE, Leulla, John MORGAN, Çocuk ve Gençlik Psikolojisi, Çev., Belkız H. Vassaf , M.E.B. Yayınları, İstanbul-2001

CÜCELOĞLU, Doğan; İçimizdeki Çocuk, Remzi Kitabevi, İstanbul-1992

_____ ; İnsan ve Davranışı, 3. Baskı: Remzi Kitabevi, İstanbul-1992

ÇİLELİ, Meral; Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi, V Yayınları, Ankara-1986

DEWELSHAUVERS, G.; Psikoloji, Çev., M. Şekip Tunç, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul-1952

DODSON, Fitzhugh; Çocuk Yetiştirme Sanatı, Çev., Ahmet Kolkıran, Bahar Yayınları, İstanbul-1999

_____ ; Çocuk Yaşken Eğilir, Çev., Seçkin Cılızoğlu, Sander Yayınları, İstanbul-1976

DODURGALI, Abdurrahman; Ailede Çocuğun Din Eğitimi, 2. Baskı: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul-1985

DÖNMEZ, Necate; Okul Öncesi Dönemde Dil Ekinlikleri, Ankara-1993

ERDEN, Münire, Yasemin AKMAN, Eğitim Psikolojisi, 6. Baskı:Arkadaş Yayınevi,
Ankara-1998

FİŞEK, Güler, Serap YILDIRIM, Çocuk Gelişimi, M.E.B. Yayınları, İstanbul-1983

FİŞEK, Güler, Zafer SÜKAN, Çocuğunuz ve Siz, M.E.B. Yayınları, İstanbul-1983

GİTMEZ, Ali Sadi; 0-5 Yaşlarında Zihinsel Gelişme, V Yayınları, Ankara-1989

GÖVSA, Alaettin; Çocuk Psikolojisi, Hayat Yayınları, İstanbul-1998

GÜNGÖR, Erol; Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Neşriyat, İstanbul-1995

JERSİLD, Arthur; Çocuk Psikolojisi, Çev., Gülseren Günçe, Ankara Üniversitesi
Basımevi, Ankara-1976

KULAKSIZOĞLU, Adnan; Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul-1998

OKTAY, Ayla; Yaşamın Sihirli Yılları:Okul Öncesi Dönem, Epsilon Yayınları,
İstanbul-1999

_____ ; Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul-1992

ÖCAL, Mustafa; Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar, 2.Baskı:Türk Diyanet Vakfı
Yayınları, Ankara-1991

PEARCE, John; Çocuklarda Büyüme ve Gelişme, Çev., Ayşegül Yeşildağlar, Doruk
Yayınları, Ankara-1997

SAN'ANİ, Abdurrezzak b. Muhammed; Musannef, I-XI, Beyrut-1970

SELÇUK, Mualla; Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, Diyanet Vakfı Yayınları,
Ankara-1991

SELÇUK, Ziya; Gelişim ve Öğrenme, 8. Baskı: Nobel Yayınları, Ankara-2001

ŞEMİN, Refia; Karakter Formasyon, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul-1968

TIRMİZİ, Muhammed b. İsa; Sünen-i Tirmizi Tercümesi, I-VI., Çev., Osman
Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul-1977

TÜR, Gülseren; 3-6 Yaş Arası Çocuğun Eğitimi, Başbakanlık Basımevi, Ankara-1996

UYSAL, Mürşide; Çocuklara İlk Dini Bilgiler, Uysal Yayınevi, İstanbul – 2002

ÜLGEN, Gülten, Emel FİDAN; Çocuk Gelişimi, 5. Baskı: M.E.B. Yayınları, İstanbul-
1989

YAVUZ, Kerim; Çocuk ve Din, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul-1994

_____ ; Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi, D.İ.B. Yayınları,
Ankara-1987

YAVUZER, Haluk; Çocuk Psikolojisi, 19. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul-2000

_____ ; Resimleriyle Çocuk, Remzi Kitabevi, İstanbul-1992

_____ ; Çocuğunuzun İlk 6 Yılı, 7.Baskı: Remzi Kitabevi, İstanbul-1998

ZİGLAR, Zig; Olumsuz Bir Dünyada Olumlu Çocuklar Yetiştirmek, Çev., Özlem
Suer, Beyaz Yayınları, İstanbul-1998

ZULLİGER, Hans; Çocuk Vicdanı ve Biz, Çev., Kamuran Şipal, Cem Yayınevi,
İstanbul-1996

Makaleler:

ALTINTAŞ, Hayrani; “Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi” Türkiye I.Din
Eğitimi Semineri, Ankara-1981, ss. 265-269

ALTIOK, Füsun; “Çocukta Dilin Oluşumu ve Gelişimi”, Ankara Üniversitesi Eğitim
Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:19, 1971, ss.117-132.

BİLGİN, Beyza; “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dini Kavramlar, Din Öğretimi
Dergisi, M.E.G.S.B. Yayını, Sayı:8-9, Ankara-1986, ss.21-30.

CLARK, W. H.; “Çocukluk Dönemi Dini”, A.Ü.İ.F. Dergisi, Çev., Neda Armaner,
Cilt:XXIV, Ankara-1981, ss.175-185.

HÖKELEKLİ, Hayati; “Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi”, Çocuk Gelişimi ve
Eğitimi, Ed., Halis Ayhan, Ensar Neşriyat, İstanbul-1988

BİRSUN, Mevlüde; “Okul Öncesi Dönemde Resmin İşlevi”, Ya-Pa Okul Öncesi
Eğitimi Yaygınlaştırılması Semineri”, Ya-Pa Yayınları, İstanbul-1985,
ss.78-82.

ONUR, Bekir; “Ahlak Eğitiminin Psikolojik Temelleri”, A.Ü.E.F. Dergisi, Cilt:XII,
Ankara-1980, ss.1-14.

ÖZTÜRK, Mualla; Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı”, Türkiye I. Din Eğitimi
Semineri, Ankara-1981, ss.206-210.

RAZON, Norma; “Okul Öncesi Eğitimde Oyunun, Oyunda Yetişkin İşlevi”, Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, Ya-Pa Yayınları, 1985, ss.57-64.

VERGOTE, A.; “Çocukta Din”, A.Ü.İ.F. Dergisi, Çev., Erdoğan Fırat, Cilt:XXII, Ankara-1978, ss.315-329.

Diğer Kaynaklar:

ÖZERİ, Zeynep Nezahat; Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Din Ve Ahlak Eğitimi, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001

